

หน่วยที่ 11

การจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสา และสังคมเข้มแข็งในชุมชน

อาจารย์วิรัตน์ คำศรีจันทร์

แผนการสอนประจำหน่วย

ชุดวิชา **การบริหารจัดการชุมชน Community Management**
หน่วยที่ 11 **การจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน**

ตอนที่

- 11.1 การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน
- 11.2 บทบาทและความสำคัญของเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน
- 11.3 ความโดดเด่นและจุดแข็งของเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

แนวคิด

วัตถุประสงค์

- 1. เพื่ออธิบายแนวคิดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนได้
- 2. อธิบายแนวคิดและหลักการบริหารจัดการการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนได้
- 3. ประยุกต์แนวคิด และหลักการบริหารจัดการการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนได้

กิจกรรมระหว่างการเรียนรู้

- 1. ทำแบบประเมินผลตนเองก่อนเรียนหน่วยที่ 11
- 2. ศึกษาเอกสารการสอน หน่วยที่ 11 ตอนที่ 11.1 – 12.3
- 3. ปฏิบัติกิจกรรมตามที่ได้รับมอบหมายในเอกสารการสอน
- 4. ฟังเทปเสียงประกอบชุดวิชา
- 5. ฟังรายการวิทยุกระจายเสียง
- 6. ชมรายการวิทยุโทรทัศน์
- 7. เข้าร่วมการสอนเสริม (ถ้ามี)
- 8. ทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนหน่วยที่ 11

สื่อการสอน

- 1. เอกสารการสอน
- 2. แบบฝึกปฏิบัติ

3. เทปเสียงประกอบชุดวิชา
4. รายการสอนทางวิทยุกระจายเสียง
5. รายการสอนทางวิทยุโทรทัศน์
6. การสอนเสริม (ถ้ามี)

การประเมินผล

1. ประเมินผลจากแบบประเมินผลตนเองก่อนเรียนและหลังเรียน
2. ประเมินผลจากกิจกรรมและแนวการตอบท้ายเรื่อง
3. ประเมินผลจากการสอบไล่ประจำภาคการศึกษา

เมื่ออ่านแผนการสอนแล้ว ขอให้ทำแบบประเมินผลตนเองก่อนเรียน
หน่วยที่ 11 ในแบบฝึกปฏิบัติ แล้วจึงศึกษาเอกสารการสอนต่อไป

ตอนที่ 11.1

การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

หัวเรื่อง

- 11.1.1 เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน
- 11.1.2 บทบาทและความสำคัญของเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน
- 11.1.3 ความโดดเด่นและจุดแข็งของเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 11.1 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายการทำงานเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน พร้อมทั้งสามารถยกตัวอย่างประกอบการอธิบายได้
2. อธิบายบทบาทและความสำคัญของเครือข่ายจิตอาสา และสังคมเข้มแข็งในชุมชน พร้อมทั้งสามารถยกตัวอย่างประกอบการอธิบายได้
3. สามารถระบุลักษณะการทำงานที่เป็นความโดดเด่นและสะท้อนจุดแข็งของเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน ต่อการพัฒนาและการบริหารจัดการชุมชน

เรื่องที่ 11.1.1

เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

1. ความเข้าใจเกี่ยวกับเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

การปฏิบัติด้วยจิตอาสา หรือการอาสาทำเพื่อผู้อื่นด้วยใจ มาจากภาษาอังกฤษว่า Voluntary Action หมายถึงการอาสาสมัครและกระทำอย่างสมัครใจ ซึ่งจัดว่าเป็นแนวทางหนึ่งของการมีส่วนร่วมที่มีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนและการสร้างสังคมเข้มแข็งในชุมชน เป็นการทำงานเพื่อส่วนรวมที่มีความเป็นธรรมชาติและก่อเกิดขึ้นเองด้วยความตั้งใจ พยายามบรรลุจุดมุ่งหมายทางการปฏิบัติด้วยตนเอง มีความอิสระในการเลือก สามารถตัดสินใจ มีความรู้ความเข้าใจและมีปัจจัยแวดล้อมที่เอื้อต่อการพึ่งตนเองทางการปฏิบัติ ทำให้สังคมมีความเอาใจใส่และเอื้ออาทรกัน ก่อเกิดชุมชนเข้มแข็งและความอยู่เย็นเป็นสุข

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน จะครอบคลุมไปถึงความเป็นองค์กรอาสาสมัครและองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ไม่หวังผลกำไร ซึ่งเน้นผลดำเนินการและความเป็นอาสาสมัครเพื่อสาธารณะระดับองค์กร บุคลากรและผู้ปฏิบัติหน้าที่ในองค์กรดังกล่าว แม้อาจจะมีใช้เครือข่ายจิตอาสาและอาสาสมัครในลักษณะที่ได้กล่าวถึงในข้างต้น โดยบางส่วนอาจเป็นพนักงาน มีตำแหน่งหน้าที่ มีผลตอบแทนเป็นเงินเดือนและค่าจ้าง แต่ก็จัดว่าเป็นอาสาสมัครและเครือข่ายจิตอาสาเช่นกัน ซึ่งปัจจุบัน องค์กรและเครือข่ายระดมพลังเพื่อสังคมอย่างไม่เน้นผลกำไรในลักษณะดังกล่าว เป็นที่แพร่หลาย อีกทั้งมีบทบาทต่อสังคมและชุมชนมาก

กิจกรรมและการปฏิบัติด้วยจิตอาสานั้น ปัจเจกและชุมชนจะมีส่วนร่วมในฐานะเป็นผู้กำหนดการกระทำของตน (Self determined) ได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง (Actived Participation) มิใช่เพียงรอทำตามคำสั่งของผู้อื่นอย่างไม่รู้ความหมาย หรือรอคอยเป็นฝ่ายรับตามแต่ผู้อื่นจะหยิบยื่นให้ (Passived Participation) จึงนับว่าเป็นองค์ประกอบของการมีภาวะผู้นำอย่างหนึ่งของประชาชน

ในระยะที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) เป็นต้นมา ซึ่งเน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม การพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างบูรณาการ การถือเอาคนและชุมชนเป็นศูนย์กลาง ทำให้คุณธรรมพลเมืองและวัฒนธรรมชุมชนหลายอย่างได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการมีส่วนร่วม รวมไปถึงเครือข่ายจิตสาธารณะและจิตอาสา ก็เป็นคุณธรรมพลเมืองอย่างหนึ่งที่มีการเน้นกันมากที่สุด

2. จิตอาสากับความมีจิตสาธารณะ

อย่างไรก็ตาม ความมีจิตสาธารณะและความมีจิตอาสานั้น มีข้อแตกต่างกันพอสมควร กล่าวคือ จิตสาธารณะนั้น มุ่งไปที่การปฏิบัติด้วยตระหนักและสำนึกรู้ต่อส่วนรวม การมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ไม่ว่าจะปฏิบัติเรื่องส่วนตัวหรือในปริมณฑลสาธารณะ ผู้มีจิตสาธารณะก็ทำอย่างรับผิดชอบต่อส่วนรวมไปด้วย ซึ่งเกิดจากความสมัครใจเช่นกัน แต่จะเห็นว่า

ไม่ต้องเป็นการอาสาเพื่อผู้อื่นหรือไม่ต้องมีผู้อื่นรับรู้ก็ปฏิบัติด้วยความสำนึกและรับผิดชอบ ส่วนรวมของตนได้ ส่วนความมีจิตอาสา นั้น เป็นการแสดงความเอื้ออาทรและมุ่งปฏิบัติให้แก่ผู้อื่น โดยมีได้เรียกร้อง

กิจกรรมและการปฏิบัติแบบจิตอาสา มุ่งผลตอบแทนทางจิตใจมากกว่าการมุ่งผลตอบแทนทางวัตถุ ซึ่งโดยทั่วไปนั้น ผู้ทำงานส่วนรวมแบบจิตอาสา เราเรียกว่า อาสาสมัคร (Volunteer) หรือผู้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ซึ่งจะมียุทธศาสตร์อาสาสมัคร (Voluntary organization) และองค์กรการจัดการรูปแบบต่างๆ ที่ไม่มุ่งหวังผลกำไร รองรับ เช่น เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำ หมู่บ้าน (อสม) ของชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุข (อสส) ของชุมชนเมืองต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร เครือข่ายหมอดินอาสา ของกรมส่งเสริมเกษตรและสหกรณ์เกษตร สภาเกษตรกร โรตารี เครือข่ายลูกเสือและเนตรนารี อาสาสมัครพลเรือนร่วมกันและรักษาความปลอดภัย (อพปร) รวมไปถึงจนถึงการรวมกลุ่มชั่วคราวหรือการจัดกิจกรรมเพื่อเป็นโอกาสในการอาสาตามความสนใจต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การปฏิบัติโดยจิตอาสา หมายถึงการกระทำเพื่อผู้อื่น โดยมีได้เกิดจากการเรียกร้อง กอดัน หรือมุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อตนเอง แสดงถึงความเป็นพลเมืองที่ตื่นตัว มีสำนึกและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เอื้ออาทรต่อผู้อื่นและสังคมรอบข้าง ประกอบด้วยการมีเจตนาและความตั้งใจต่อการปฏิบัติ เสรีภาพในการเลือก ความสามารถในการตัดสินใจ การมีความพยายามในการมุ่งปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และความตั้งใจ การบรรลุวัตถุประสงค์ทางการปฏิบัติและก่อให้เกิดผลดีต่อผู้อื่น ซึ่งทำให้ความเป็นส่วนรวมได้รับการเอาใจใส่ดูแล ก่อเกิดสังคมเข้มแข็งในชุมชน สร้างสรรค์ความสุขสาธารณะ ชุมชนมีความรื่นรมย์และอยู่เย็นเป็นสุข ร่วมกันมากยิ่งขึ้น

3. ลักษณะเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

โดยทั่วไปนั้น ภาคอาสาสมัครสาธารณะ (Voluntary Sector) และเครือข่ายจิตอาสา จัดว่าเป็นการจัดการส่วนรวมในวิถีประชาคม และมีความเป็นองค์กรภาคประชาสังคม (Civic Group and Civil Society Organization : CSO) ซึ่งเน้นการทำงานในแนวราบ จัดความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการบนความเชื่อถือและไว้วางใจผู้อื่น ความเคารพต่อตนเองและส่วนรวม รองรับ การมีส่วนร่วมของปัจเจกและพลเมืองที่มีความตื่นตัวต่อการร่วมจัดการเรื่องส่วนรวม ซึ่งเป็นภาคสาธารณะที่อยู่นอกเหนือภาคทางการทั้งภาครัฐ (Government Sector) และภาคธุรกิจเอกชน (Private Sefctor) ในระดับชุมชนจะสามารถพบเห็นหลายรูปแบบ คือ

(1) *อาสาสมัคร* เช่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม) อาสาสมัครสาธารณสุข (อสส) หมอดินอาสา อาสาสมัครพลเรือนร่วมกันและรักษาความปลอดภัย (อพปร) อาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย

(2) *กลุ่มริเริ่มทำประโยชน์ตามความสนใจ* และการรวมกลุ่มทำกิจกรรมสร้างสรรค์ตามความสนใจที่สอดคล้องกัน เช่น กลุ่มศึกษาและอนุรักษ์ท้องถิ่น กลุ่มเล่นกีฬาในชุมชน การร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อเด็กและคนชรา การร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อดูแลศาสนสถาน

(3) *กลุ่มรวมตัวด้วยสถานการณ์วิกฤติ* การอาสาเพื่อแก้ปัญหาและเผชิญวิกฤติต่างๆ เช่น การร่วมป้องกันไฟป่า การระดมพลังร่วม กอบกู้ภัยน้ำท่วมและภัยธรรมชาติ การระดมพลังช่วยเหลือผู้ประสบภัยสึนามิ การร่วมเป็นเครือข่ายป้องกันและควบคุมโรคระบาดในท้องถิ่น การร่วมเป็นเครือข่ายวิทยากรสร้างการเรียนรู้ชุมชน การร่วมเป็นเครือข่ายจัดการสื่อและการสื่อสารชุมชน การร่วมเป็นเครือข่ายสร้างสุขภาวะชุมชน เหล่านี้เป็นต้น

(4) *องค์กรอาสาสมัครเพื่อสาธารณประโยชน์* เช่น ศูนย์สุขภาพชุมชน ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน กองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์ มูลนิธิและกองทุนเพื่อสังคมละสิ่งแวดลอม มูลนิธิและกองทุนเพื่อสวัสดิภาพเด็ก เยาวชน และสตรี มูลนิธิและกองทุนเพื่อผู้พิการ กลุ่มละคร ศิลปะ และสื่อสร้างสรรค์เพื่อสังคม

(5) *กลุ่มจัดการเพื่อการผลิตของประชาชน* เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว กลุ่มดูแลป่าไม้ ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน กลุ่มจัดการน้ำและเหมืองฝายของชุมชน ทางภาคเหนือ การจัดการชุมชนอาสาแบบหน้าหมู่บ้าน การจัดการแรงงานและการผลิตของชุมชน แบบการระดมแขกแรงในชุมชนลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง การรวมกลุ่มดูแลสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตในรูปแบบต่างๆ เครือข่ายสื่อท้องถิ่นและวิทยุชุมชน เหล่านี้เป็นต้น

(6) *การสมัครใจร่วมมือปฏิบัติไปกับส่วนรวม* เป็นการแสดงความมีน้ำใจต่อส่วนรวม และการมีจิตสาธารณะโดยการปฏิบัติด้วยตนเอง เช่น การร่วมเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติต่อสิ่งที่ส่งผลต่อส่วนรวมในชีวิตประจำวันของตนเอง ซึ่งเพิ่มโอกาสให้ประชาชนและชุมชน มีพลังในการจัดการตนเองในปริมทลที่เป็นส่วนตัวมากขึ้น เช่น ในครอบครัว ในวิธีการดำเนินชีวิตของตน กิจกรรมการปฏิบัติเป็นส่วนตัวในการบริโภค การพักผ่อนและใช้เวลาว่าง เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้ วางอยู่บนความเชื่อว่าปัจเจกทุกคนมีจิตอาสาอยู่ในตนเอง อยู่แล้วในระดับเข้มข้นมากน้อยต่างกัน และต่างมีเงื่อนไขการปฏิบัติไม่เหมือนกัน

(7) *กลุ่มจัดตั้งเพื่อระดมพลังการมีส่วนร่วมของชุมชน* เช่น กลุ่มประชาคมหมู่บ้าน กรรมการชุมชน กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มพัฒนาอาชีพและโครงการสร้างรายได้ กรรมการสถานศึกษาในชุมชน กลุ่มกิจกรรมการพัฒนาในโครงการหน่วยงานของรัฐแบบต่างๆ คณะกรรมการร่วมรณรงค์การเลือกตั้งและจัดการการเลือกตั้ง

กลุ่มจัดตั้งในชุมชน อาจเป็นการจัดการที่เป็นไปตามสั่ง จึงเป็นเครือข่ายดำเนินงานของราชการที่เข้าไปอยู่ในชุมชนมากกว่าจะจัดเป็นเครือข่ายจิตอาสาเพื่อเรื่องของตนเอง กระนั้นก็ตาม การดำเนินงานของภาคราชการก็จัดว่าเป็นภาคสาธารณะอย่างหนึ่ง อีกทั้งชุมชนส่วนใหญ่ก็จัดว่ายังขาดทักษะการจัดที่จำเป็นต่อโลกปัจจุบัน การถือเป็นโอกาสสร้างศักยภาพของประชาชนไปด้วย ก็จะทำให้เรามีแนวคิดไปอีกแบบ

การรวมกลุ่มแบบจัดตั้ง อาจนับว่ามีความเป็นการอาสาต่อสาธารณะบ้างแล้ว แม้เพียงเล็กน้อยแต่ก็สามารถพัฒนาในเชิงคุณภาพของพลเมืองได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศและการพัฒนาสังคมประชาธิปไตย โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทซึ่งมักจะขาดความหลากหลายของชุมชนถึงกับจำแนกเป็นเครือข่ายจิตอาสาแบบต่างๆ ได้มากมาย ดังนั้น ในความ

เป็นจริงของการทำงาน จึงอาจจะต้องนำกลุ่มอาสาสมัครแบบจัดตั้งเข้ามาสู่กระบวนการจัดการ
เครือข่ายจิตอาสาด้วย แล้วส่งเสริมการมีส่วนร่วม ให้เหมาะสมกับความจำเป็นได้เช่นกัน

4. การก่อเกิดเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

การก่อเกิดเครือข่ายจิตอาสา การทำงานอาสาสมัคร รวมไปถึงจนถึงการปฏิบัติเชิง
สังคมที่เรียกว่าการมีจิตสาธารณะและการจัดการความเป็นส่วนรวมด้วยการอาสาสมัครของชุมชน
มีการก่อเกิดในสองทิศทางที่สำคัญ คือ ก่อเกิดจากการสนองตอบต่อสถานการณ์และภาวะ
กดดันที่กระทบต่อความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน (Crisis Response and Reaction) และก่อเกิด
จากการกำหนดความต้องการ (Self Determination) ที่เกิดจากการเรียนรู้และเกิดความเข้าใจ
(Critical Learning for Change) โดยมีปัจจัยและองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

4.1 ภาวะกดดัน ปัญหา และความจำเป็นที่กระทบต่อชุมชน ที่สำคัญคือ

(1) ความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตและความต้องการความอยู่เย็นเป็นสุขของ
ชุมชน

(2) วิกฤติการณ์และการประสบปัญหาาร่วมกัน เช่น การเกิดภาวะหนี้สิน การเกิด
ภัยธรรมชาติ การเกิดความขัดแย้ง การเกิดภาวะคุกคามทางสังคม

(3) ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความเชื่อมโยง
กับวิถีชีวิตของชุมชน

เงื่อนไขและความจำเป็นเหล่านี้ ก่อให้เกิดความจำเป็นพื้นฐานที่เรียกร้องความ
ตื่นตัวและก่อเกิดพลังจิตอาสาในการจัดการเพื่อบรรลุนิยามความต้องการและความจำเป็นของชุมชน
ด้วยการพึ่งตนเอง

4.2 คุณธรรมพลเมืองและการเอาธูระต่อความเป็นส่วนรวมของชุมชน

การอาสาสมัครและเครือข่ายจิตอาสา มีความเป็นองค์ประกอบด้านคุณธรรมและ
จริยธรรมของพลเมือง ซึ่งกำกับและควบคุมการปฏิบัติด้วยความรับผิดชอบต่องังคมของปัจเจก
และชุมชน ไม่ปฏิบัติที่ไม่ผิดกฎหมาย อีกทั้งไม่สามารถใช้อำนาจสั่งการหรือบังคับขู่เข็ญ ให้
เกิดขึ้นได้ สิ่งที่เป็นคุณธรรมพลเมืองและการเอาธูระต่อความเป็นส่วนรวม จึงมีบทบาทต่อ
เครือข่ายจิตอาสาและการอาสาสมัคร ที่สำคัญ คือ

- (1) การให้คุณค่าและความหมายต่อชีวิตและสังคมนอบข้าง
- (2) สำนึกต่อส่วนรวมของปัจเจกและชุมชน
- (3) ความมีอิสรภาพและความมีเสรีภาพของปัจเจกและชุมชน
- (4) ความเชื่อมั่นและความไว้วางใจกันของปัจเจกและชุมชน
- (5) ความผูกพันและความมุ่งมั่นในการปฏิบัติ

นอกจากนี้ องค์ประกอบดังกล่าวนี้อาจมีอยู่ในแต่ละคนไม่เท่ากัน แต่ก็สามารถ
เรียนรู้ และส่งเสริมการพัฒนาให้สอดคล้องกับความจำเป็นต่างๆของชุมชนได้

ในแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2544-2550) และฉบับที่ 10
(2550-2554) ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาบทบาทการมีส่วนร่วมของปัจเจกและชุมชน เพื่อสร้าง

ความเข้มแข็งของชุมชนทุกระดับให้สนองตอบต่อความจำเป็นทั้งของท้องถิ่นและความจำเป็นร่วมกันของโลก รวมทั้งเพื่อส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมในทุกด้าน องค์ประกอบด้านคุณธรรมพลเมืองและการเอาธูระต่อความเป็นส่วนรวมของชุมชน จึงเป็นประเด็น เชิงนโยบายที่สำคัญ ที่นักพัฒนาและนักวิชาการ ควรให้ความสำคัญและมุ่งบูรณาการสู่การบริหารจัดการการพัฒนาต่างๆ ให้เป็นโอกาสเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องของปัจเจกและชุมชนไปด้วย

4.3 ความสามารถแปรแนวคิดสู่การปฏิบัติ

การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน ต้องมุ่งให้เกิดความสามารถในการแปรแนวคิดสู่การปฏิบัติ รวมทั้งในกลุ่มและองค์กรจัดการอาสาสมัครที่มีบทบาททางการปฏิบัติอยู่แล้วในชุมชน ก็จะมีองค์ประกอบเกื้อหนุนการพึ่งตนเองทางการปฏิบัติอย่างยั่งยืนและเข้มแข็งทางด้านต่างๆ คือ

(1) *ความสามารถในการคิดริเริ่มและตัดสินใจ* ต้องสามารถมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจ แสดงความเห็น สื่อสารความต้องการ รวมทั้งสามารถใช้วิจารณญาณตนเองในการตัดสินใจปฏิบัติในสถานการณ์จำเพาะหน้า ส่งเสริมให้สามารถทำงานอาสาสมัครด้วยความสนใจของตนเอง

(2) *การจัดการเป็นกลุ่ม* เครือข่ายจิตอาสาต้องมีการจัดการตนเองด้วยภาวะผู้นำเป็นกลุ่มและความเป็นตัวของตัวเองของสมาชิก สามารถระดมพลังการจัดการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อบรรลุเป้าหมายสำคัญของชุมชน ขณะเดียวกันก็สามารถเห็นความต้องการของตนเอง และเชื่อมโยงเข้ากับผลดีและความอยู่เย็นเป็นสุขอันจะเกิดขึ้นในชุมชนได้

(3) *สมรรถนะการปฏิบัติที่จำเป็น* เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนต้องมีทักษะปฏิบัติเพื่อมีส่วนร่วมในสิ่งที่ตนเองสนใจ เช่น สามารถพูดและสื่อสารกับผู้อื่นเพื่อทำหน้าที่ด้วยจิตอาสาในการเป็นผู้สื่อข่าวสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (ผสข) มีความสามารถในการวางแผนโบราณและสมุนไพรพื้นบ้านทำให้สามารถเป็นอาสาสมัครสร้างเสริมสุขภาพ มีความสามารถในการเข้าใจเรื่องราวของชุมชนมากมาย ทำให้สามารถอาสาเป็น นักวิจัยชาวบ้าน และทีมจัดการความรู้เพื่อสร้างพลังเครือข่ายจิตอาสา เหล่านี้เป็นต้น สมรรถนะทางการปฏิบัติที่จำเป็นในลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้ปัจเจกและชุมชนสามารถแสดงออกทางการปฏิบัติได้

(3) *เทคโนโลยีและภูมิปัญญาที่พอเพียง* การใช้เทคโนโลยีและวิทยาการจากภายนอกชุมชน จะส่งผลที่สำคัญสองประการ คือ ชุมชนจะไม่สามารถพึ่งภูมิปัญญาในการจัดการด้วยตนเอง และในระยะยาว ก็จะจัดหาทรัพยากรในการดำเนินการไม่ได้ การส่งเสริมให้ชุมชนสามารถใช้เทคโนโลยีและภูมิปัญญาจากชุมชนเป็นแกนหลักของการจัดการเครือข่ายจิตอาสา จะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางการจัดการและก่อเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้มากกว่า

(4) *การเรียนรู้และจัดการความเปลี่ยนแปลง* เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนที่สามารถมีบทบาททางการปฏิบัติและเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาสุขภาพของชุมชน ต้องมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติและจัดการความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ด้วยตนเองได้อย่างเป็นพลวัตร สามารถคิดริเริ่มและแสวงหาโอกาสเพื่อดำเนินการภาคปฏิบัติ แปรวิกฤติและความเปลี่ยนแปลง

ให้เป็นโอกาสการทำงานแบบจิตอาสาได้อย่างเสมอ เช่น ไม่มีทุนไม่มีทรัพยากรก็สามารถร่วมกันเขียนแผนและนำเสนอขอการสนับสนุนจากภาครัฐหรือองค์กรท้องถิ่นได้ เป็นต้น

4.4 ปัจจัยแวดล้อมที่ส่งเสริมภาคปฏิบัติการของชุมชน

(1) *สิทธิชุมชนและการจัดการตนเอง* ในบางสถานการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นความสนใจของเครือข่ายจิตอาสาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรและการอยู่ร่วมกันของชุมชน ซึ่งอยู่เหนือความเป็นปัจเจก เอกชน และหน่วยงานภายนอก ปัจเจกและกลุ่มจัดการแบบจิตอาสาจะมีบทบาทไม่ได้หากสิทธิชุมชนไม่ได้รับการยอมรับว่ามีความสำคัญ การส่งเสริมและจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งของชุมชนในสถานการณ์ดังกล่าว ต้องเน้นให้คนและชุมชนเป็นศูนย์กลางในการแก้ปัญหา จึงจะสามารถลำดับความสำคัญและอำนวยความสะดวกให้เครือข่ายจิตอาสาของชุมชนมีบทบาททางการปฏิบัติได้

(2) *การเข้าถึงทรัพยากร ทางเลือก และโอกาสการพัฒนา* โดยมากชุมชนจะอยู่ใกล้ชิดกับปัญหาและความจำเป็น มีความสามารถในการร่วมปฏิบัติ แต่มักขาดทรัพยากรและโอกาสการพัฒนาที่จำเป็นจากภายนอก เช่น แหล่งสนับสนุนทางวิชาการ เครื่องมือและเทคโนโลยีที่จำเป็น รวมทั้งสถานที่และแหล่งพบปะ หากได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสม ก็จะเกื้อหนุนให้เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน มีส่วนร่วมในการสร้างสุขภาวะชุมชนได้

(3) *ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมประชาสังคมในท้องถิ่น* การมีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมประชาสังคมอยู่เป็นทุนเดิมในสังคม จะทำให้กรอบแนวคิดและแนวปฏิบัติทั้งหลายอยู่ในสามัญสำนึกของสมาชิกในชุมชน ก่อเกิดคึกคักและหลักปฏิบัติต่อกันที่เป็นธรรมชาติ ปัจเจกและเครือข่ายจิตอาสาจึงจะสามารถกำหนดตนเองออกมาจากหัวใจ และมีความสุขที่ได้ทำสิ่งซึ่งมีคุณค่าและความหมายต่อตนเอง เช่น การเรียนรู้ปุมท้องถิ่น ทำให้ชุมชนริเริ่มการทำงานแบบจิตอาสาออกจากสิ่งซึ่งชุมชนร่วมกันภาคภูมิใจ โดยไม่ต้องสูญเสียทรัพยากรและพลังการจัดการไปกับการทำให้คนส่วนใหญ่เห็นความสำคัญร่วมกัน ทุกคนมีแนวคิดและแนวปฏิบัติร่วมกันได้

(4) *สถานที่และแหล่งการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางสังคม* การมีแหล่งพบปะซึ่งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรศนะ พัฒนาความไว้วางใจและความเป็นซึ่งกันและกันของคนในชุมชน จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมอย่างเป็นธรรมชาติ ทำให้ปัจเจกและชุมชนได้แนวคิดและเห็นตัวอย่างการปฏิบัติ เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้เกิดความเป็นเจ้าของชุมชนและจิตสำนึกสาธารณะ เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นอาสาออกมาโดยการปฏิบัติ

(5) *ความเป็นประชาธิปไตยและเสรีภาพการแสดงออก* ความเปิดกว้างของชุมชน โดยคำนึงถึงการมีเสรีภาพและความเท่าเทียมกันของคนในชุมชน เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการเอาใจใส่และเอื้ออาทรกัน ส่งเสริมการแปรแนวคิดจิตอาสาไปสู่การปฏิบัติมากขึ้น

องค์ประกอบเหล่านี้ จัดว่าเป็นปัจจัยแวดล้อมและสิ่งเกื้อหนุน โดยทางอ้อมสำหรับทำงานแบบจิตอาสาและส่งเสริมการพัฒนาสังคมเข้มแข็งในชุมชน

ในทางปฏิบัติ เราอาจจะพบว่ามีการเรียกผู้ทำงานเพื่อส่วนร่วมว่าเป็นคนมีจิตสาธารณะบ้าง เป็นเครือข่ายจิตอาสาบ้าง ทว่า กล่าวโดยสรุปได้ว่า เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนและพลเมืองในการเอาใจใส่ดูแลความทุกข์ร้อนของตนเองด้วยความมีจิตสาธารณะและการอาสาลงมือปฏิบัติ รวมทั้งมุ่งแก้ปัญหา พัฒนาชุมชน พัฒนาคุณภาพชีวิตและการเป็นอยู่เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและสังคมมีความมั่นคงเข้มแข็งนับแต่ระดับฐานราก ในระดับชุมชนมีรูปแบบดำเนินการหลายลักษณะ ประกอบด้วยการจัดองค์กรและเครือข่ายอาสาสมัครที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการทั้งโดยภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน การรวมกลุ่มและจัดการกันเองอย่างไม่เป็นทางการ การรวมตัวเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาเฉพาะกิจ การรวมตัวและร่วมกันจัดการปัญหาในภาวะวิกฤติ รวมทั้งการอาสาสมัครโดยปัจเจกเพื่อร่วมทำงานเพื่อส่วนรวมกับองค์กรสาธารณะต่างๆ และการมุ่งทำเพื่อส่วนรวมด้วยตนเองในทุกโอกาสด้วยจิตสำนึกสาธารณะและการเอาธุระต่อเรื่องส่วนรวม

เรื่องที่ 11.1.2

บทบาทและความสำคัญของเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

1. บทบาทต่อการส่งเสริมการทำดีและสร้างความสุขด้วยการเอาใจใส่สังครอบข้าง

ในทางวัฒนธรรมนั้น กิจกรรมและการปฏิบัติแบบจิตอาสา (Voluntary Action) จัดว่าเป็นสิ่งสะท้อนการพัฒนาทางจิตใจและเป็นการกระทำอันก่อปรด้วยความมีเจตนาที่มุ่งกระทำเพื่อผู้อื่น โดยมีต้องเรียกรื่อง จัดว่าเป็นมโนกรรม (Mind Practice) หรือการกระทำชนิดที่ออกมาจากจิตใจของผู้ปฏิบัติ ก่อปรด้วยเจตนา ความตั้งใจ และความมุ่งมาดปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสิ่งดี ถือเป็น การให้และการขัดเกลادنเองให้มีความสะอาดบริสุทธิ์ทางจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นที่ยอมรับและให้การส่งเสริมในทุกศาสนาธรรม ในทางพุทธศาสนาจัดว่าเป็นการช่วยเหลือส่วนรวมและแสดงความเอื้ออาทรต่อสังครอบข้างด้วยแรงกายแรงใจ เรียกว่า ไวยาวัจจมัย ซึ่งเป็น 1 ใน 10 อย่างของ บุญกิริยาวัตถุ ทำให้ผู้ทำงานอาสาสมัคร ตลอดจนการทำงานเพื่อส่วนรวมและผู้อื่น ก่อเกิดความสุข ความดีงาม และความมอกงามทางจิตใจ

2. บทบาทและความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยและภาคประชาสังคม

ทางด้านการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมประชาธิปไตย เชื่อว่าวัฒนธรรมจิตอาสาเป็น ค่านิยมและคุณธรรมพลเมืองที่ส่งเสริมการเอาใจใส่ดูแลสังคมและความเป็นส่วนรวม ส่งเสริมการ มีความเป็นประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม บ่งชี้ถึงความมีเสรีภาพในการทำหน้าที่รับผิดชอบ ต่อสังคม มีความเป็นพลเมืองและภาคประชาชนที่ตื่นตัว ก่อเกิดวัฒนธรรมการทำงานแบบประชา สังคมซึ่งทำให้การจัดการชุมชนมีความผสมผสานทั้งในแนวดิ่งและแนวราบ เอื้อต่อการมีชีวิต สาธารณะและสังคมเข้มแข็งในชุมชน ชุมชนที่มีผู้มีจิตสาธารณะและเครือข่ายจิตอาสา มาก จัดว่าเป็นความมั่งคั่งด้านทุนทางสังคม (Social Capital) ในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้โอกาสและทรัพยากรเพื่อ ความอยู่ดีมีสุขของชุมชน มีการจัดสรรและไหลเวียนอย่างทั่วถึงผ่านเครือข่ายทางสังคม

3. บทบาทและความสำคัญต่อท้องถิ่นและสากล

ในระดับประเทศและในระดับสากลนั้น เครือข่ายจิตอาสาและวัฒนธรรมการอาสาสมัคร เพื่อสาธารณประโยชน์ มีความแพร่หลายและจัดว่าเป็นภาคอาสาสมัครสาธารณะ (Voluntary Sector) ซึ่งเป็นภาคสาธารณะอย่างหนึ่งที่มีบทบาทมาก เช่น อาสาสมัครกาชาดสากล อาสาสมัคร สันติภาพอเมริกัน อาสาสมัครทูตสันติภาพสหประชาชาติ กลุ่มกรีนพีซ เครือข่ายแพทย์อาสา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (พอสว) เครือข่ายผู้บริโภค เครือข่ายดูแลผู้ป่วยเอดส์ เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายเพื่อผู้พิการ เครือข่ายสื่อเพื่อการพัฒนาชุมชน เหล่านี้เป็นต้น ซึ่ง เครือข่ายจิตอาสาดังกล่าว มีบทบาทเป็นอย่างสูงต่อภาคสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการ พัฒนาสังคม สุขภาพ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การดูแลทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สันติภาพและ

สิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน การรณรงค์และการสื่อสารเรียนรู้เพื่อเพิ่มพลังการมีส่วนร่วมด้วยตนเองของประชาชน

4. บทบาทและความสำคัญต่อความจำเป็นร่วมกัน

ในประเทศที่พัฒนาแล้วหลายประเทศ เช่น อเมริกา สิงคโปร์ เกาหลี ญี่ปุ่น มีการส่งเสริมการทำงานอาสาสมัครซึ่งมีบทบาทเป็นอย่างสูงทั้งต่อการจัดการความจำเป็นของท้องถิ่นและของโลก ยิ่งไปกว่านั้น เราอาจกล่าวได้ว่า การจัดการวิกฤติปัญหาที่ยุ่ยากมากมายสำหรับมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นภัยสงคราม วิกฤติสิ่งแวดล้อม ภัยธรรมชาติ โรคเอดส์และโรคระบาด โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศแอฟริกาและทางตอนใต้ทะเลทรายซาราอัน ภาวการณ์มีบทบาททางการปฏิบัติมากที่สุดก็คือ เครือข่ายอาสาสมัครจากทั่วโลก ซึ่งรวมทั้งจากประเทศไทย นั่นเอง

กองทุนช่วยเหลือนอกประเทศของประเทศมหาอำนาจใหม่ทางเศรษฐกิจดังเช่นญี่ปุ่น ซึ่งกลายเป็นกองทุนขนาดใหญ่ที่มีบทบาทมากที่สุดต่อทั่วโลกกองทุนหนึ่งในปัจจุบันแทนกองทุนระหว่างประเทศที่เคยมีบทบาทมาก่อนในอดีต ก็มุ่งให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมเครือข่ายอาสาสมัครกระจายออกไปทั่วโลก

5. บทบาทและความสำคัญต่อการสร้างคน

การจัดการศึกษาในชั้นสูงของสถาบันการศึกษาและการเรียนรู้ชั้นนำของโลกหลายแห่งมีการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้นำทางจิตวิญญาณในความหมายใหม่โดยเชื่อว่าจะสอดคล้องกับความจำเป็นสำหรับการก่อเกิดเครือข่ายผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่จะสามารถนำสังคมโลกให้หลุดออกจากวิกฤติอันซับซ้อนเป็นจำนวนมากของโลก โดยเฉพาะความร่วมมือกันสถาปนาสันติภาพและการจัดการความขัดแย้งที่มีความหนักแน่นมากขึ้น มุ่งสู่การพัฒนามนุษย์และสร้างความมั่นคงยั่งยืนในการพัฒนามากยิ่งขึ้น เหล่านี้เป็นต้น

แนวโน้มการจัดการศึกษาดังกล่าวมุ่งสู่การเรียนรู้ที่เน้นการเปลี่ยนผ่านภาวะตัวกูของกู ผู้การพัฒนาภาวะปัจเจกภาพที่มีความกลมกลืน เอื้อเพื่อต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง เช่น การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยนาโรปะ สหรัฐอเมริกา การจัดการชุมชนหมู่บ้านพลัมในประเทศฝรั่งเศส ของกลุ่มสังฆะในศาสนาพุทธฝ่ายมหายาน นำโดยท่าน ดิซ นัท ฮันท์ หรือในประเทศไทย เช่น โรงเรียนผู้นำ จังหวัดกาญจนบุรี ดำเนินการโดย พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ซึ่งเน้นภาวะผู้นำเชิงคุณธรรมและผู้นำทางจิตวิญญาณ มุ่งเสียสละและอุทิศตน ต่อส่วนรวมปรับเปลี่ยนโลกทัศน์สู่การทวนกระแสหลักของสังคม ขาดทุนคือกำไร การให้คือการได้ การรับใช้และการอาสาเพื่อผู้อื่นเป็นบทบาทหน้าที่และคุณธรรมของผู้นำทางสังคม

เครือข่ายขับเคลื่อนชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่นน่าอยู่ โดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และเครือข่ายประชาสังคมท้องถิ่น 35 จังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งใช้กิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วมหลากหลาย เปิดพื้นที่เรียนรู้และให้ประสบการณ์ตรงแก่คนชั้นกลางและชุมชนเมือง ในการนำการจัดการเพื่อสร้างสุขภาวะของสังคมด้วยวัฒนธรรมการอาสาและการทำงานแนวประชาสังคม

6. บทบาทและความสำคัญต่อวิถีการพัฒนาสังคม

นอกจากนี้ บทเรียนการพัฒนาของประเทศไทย โดยเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขเพื่อขับเคลื่อนการสาธารณสุขมูลฐาน นำการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาทางด้านอื่นของสังคม นับแต่ทศวรรษที่ 2520 เป็นที่ยอมรับของทั่วโลกว่าเป็นตัวแบบแห่งความสำเร็จอย่างหนึ่งของการระดมพลังจิตอาสาสู่การพัฒนา ซึ่งได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์ไปทั่วโลก และเริ่มมีแนวคิดในการส่งเสริมวัฒนธรรมการอาสาอย่างเข้มข้นมากขึ้น โดยในปี 2550 ได้ประกาศให้เป็นปีเริ่มต้นแห่งทศวรรษการทำงานที่ดีด้วยการเป็นอาสาสมัครสุขภาพ อีกทั้งมุ่งส่งเสริมให้มีอาสาสมัครเพื่อสุขภาพให้มากกว่าร้อยละ 10 ต่อประชากร และรณรงค์วัฒนธรรมการทำงานอาสาสมัครให้ได้มากกว่า 2 ชั่วโมงในหนึ่งสัปดาห์ เหล่านี้เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ในระดับมหภาคนั้น ภาคการอาสาสมัครเพื่อสาธารณะ (Voluntary Sector) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการส่วนรวมในภาคประชาสังคม (Civil Society) และเป็นภาคที่สาม (Third Sector) นอกเหนือจากภาคที่เป็นทางการอีกสองส่วน อันได้แก่ ภาครัฐ (Government Sector) และภาคธุรกิจเอกชน (Private Sector) มีบทบาทเป็นอย่างสูงในขอบเขตทั่วโลก และส่วนใหญ่มุ่งจัดการประเด็นความจำเป็นร่วมกันที่อยู่นอกเหนือความเป็นประเทศและรัฐชาติ มีความเป็นบูรณาการทั้งเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคม การดำเนินกิจกรรมพัฒนา การสร้างคุณภาพทางอำนาจ การสร้างการเรียนรู้และรณรงค์ ตลอดจนสร้างความรู้และจัดการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง นับว่าเป็นภาคสาธารณะที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นอย่างน่าสนใจ อีกทั้งเป็นแหล่งการทำงานเชิงสังคมที่มีบทบาทต่อการนำความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ทั่วโลก

6. บทบาทและความสำคัญต่อความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน

ในระดับชุมชนนั้น การทำงานอาสาสมัครและการทำงานส่วนรวมด้วยจิตอาสา มีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในแทบทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางด้านการศึกษาเรียนรู้ เช่น ครูอาสา เดินสอน ครูอาสา กศน แหล่งวิทยากรท้องถิ่น ครูภูมิปัญญาชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านสาขาต่างๆ

การส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร สิ่งแวดล้อม เช่น เครือข่ายจัดการความรู้สร้างโรงเรียน ชวนา เครือข่ายเกษตรอินทรีย์และพืชผักปลอดสารพิษ เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายจัดการน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ เครือข่ายจัดการป่าชุมชน

การจัดการทางสุขภาพและการพัฒนาสาธารณสุข เช่น เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม) เครือข่ายผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสศ) เครือข่ายชมรมสร้างเสริมสุขภาพ เครือข่ายแพทย์แผนไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น เครือข่ายชมรมผู้สูงอายุ วิทยากรกระบวนการ ตลอดจนกลุ่มประชาคมทางสุขภาพตามประเด็นความสนใจต่างๆ

การดูแลสารทุกข์สุกดิบ ตลอดจนความมั่นคงปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน เช่น กลุ่มอาสาสมัครร่วมป้องกันภัยพลเรือน (อปพร) เครือข่ายตำรวจชุมชน คณะกรรมการชุมชน เหล่านี้เป็นต้น

เครือข่ายจิตอาสาที่สำคัญเหล่านี้ อันได้แก่ ทางด้านการศึกษา เกษตร สุขภาพ และมหาดไทย กล่าวได้ว่า มีบทบาทอย่างสูงยิ่งต่อการพัฒนาภาคสาธารณะของสังคมไทยในระดับ

ชุมชนในระยะ 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้สามารถครอบคลุมความจำเป็นในการพัฒนาและนำประเทศให้ก้าวผ่านปัญหาพื้นฐาน ยกกระด้นการครองชีพและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างทั่วถึง

กล่าวได้ว่า เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน มีบทบาทต่อการบริหารจัดการชุมชนหลายด้าน ทั้งในลักษณะการให้ความร่วมมืองานราชการและหน่วยงานภายนอก การกำกับตรวจสอบและดูแลกลไกสาธารณะในชุมชน ตลอดจนการริเริ่มและจัดการความเป็นส่วนรวมตามความต้องการและความจำเป็นของตน

ยิ่งไปกว่านั้น จะนำไปสู่การพัฒนาพลเมืองและภาคประชาสังคม ก่อให้เกิดคุณธรรมและความรับผิดชอบของปัจเจกและชุมชน ซึ่งนอกจากจะเป็นจุดหมายสำคัญของการพัฒนาสังคมแล้ว จัดว่าเป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำหรับการพัฒนาสังคมประชาธิปไตยและการพัฒนาทางด้านอื่นๆ อีกหลายด้าน เช่น เป็นเงื่อนไขสำหรับการพัฒนาในแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแปรอุดมคติของสังคมและแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปสู่การปฏิบัติซึ่งจะทำให้ชุมชนมีพลังการกำกับตนเองจึงจะสามารถเกิดความพอประมาณได้

เป็นเงื่อนไขสำหรับการถ่ายโอนอำนาจและกระจายการพัฒนาทุกด้านสู่ท้องถิ่น ซึ่งต้องการการมีส่วนร่วมและพลังการกำกับทางสังคมให้เกิดการจัดการชุมชนด้วยธรรมาภิบาล เหล่านี้เป็นต้น เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน จึงเป็นทั้งการบริหารจัดการชุมชนและการจัดการความเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินการในระดับชุมชนฐานราก ให้ชุมชนมีพลังการพัฒนาตามลำดับความพร้อมอย่างค่อยเป็นค่อยไป.

เรื่องที่ 11.1.3

ความโดดเด่นและจุดแข็งของเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

บทบาทและความสำคัญต่อการพัฒนาของสังคม โดยเฉพาะในระดับชุมชนท้องถิ่น ที่การทำงานอาสาสมัคร การทำงานส่วนรวมแบบจิตอาสา และการรวมตัวเป็นองค์กรจัดการในภาคประชาสังคมจะสามารถดำเนินการได้ดี มีลักษณะสำคัญ คือ

1. การทำงานส่วนรวมที่เครือข่ายจิตอาสาสามารถดำเนินการได้ดี

- 1.1 การทำงานแบบเฉพาะกิจที่สามารถดำเนินการให้เสร็จสิ้นเป็นครั้งคราว
- 1.2 เป็นประเด็นส่วนรวม เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของสังคม
- 1.3 การรณรงค์ ให้การศึกษาเรียนรู้ และสื่อสารเรียนรู้ทางสังคม
- 1.4 การจัดการทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งต้องอาศัยความรู้ที่อยู่ในวิถีชีวิตชุมชน
- 1.5 การจัดการความจำเป็นซึ่งต้องอาศัยความเอาใจใส่ดูแลใกล้ชิด มีครอบครัวและชุมชนเป็นศูนย์กลาง เช่น การดูแลจิตใจและการพัฒนาซึ่งเน้นมิติความเป็นมนุษย์ การดูแลผู้สูงอายุ การดูแลผู้พิการและผู้ป่วยเรื้อรัง
- 1.6 การเป็นเครือข่ายความร่วมมือ และทำงานอาสาสมัคร ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

2. ความสอดคล้องและยืดหยุ่นต่อความต้องการของชุมชน

- 2.1 สนองตอบต่อความจำเป็นพื้นฐานซึ่งอยู่ในความสามารถที่ชุมชนจะสามารถจัดการอย่างพึ่งตนเองเป็นหลักได้
- 2.2 บัณฑิตและชุมชนสามารถใช้ประสบการณ์และความรู้ที่อยู่ในการค้าเนินชีวิตให้มีบทบาทต่อการนำไปสู่การปฏิบัติ
- 2.3 สามารถเป็นกลไกตัดสินใจและริเริ่มการพัฒนาที่สอดคล้องกับความจำเป็นของชุมชน ก่อให้เกิดความยั่งยืนและความคุ้มค่า รวมทั้งสามารถใช้ทรัพยากรอันจำกัดของภาครัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3. ส่งเสริมวัฒนธรรมประชาธิปไตยและการทำงานแนวประชาสังคม

- 3.1 เป็นองค์กรจัดการที่ไม่เป็นทางการและไม่ซับซ้อนมาก
- 3.2 การเคลื่อนไหวและการรณรงค์ให้สังคมเกิดความตื่นตัวเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ
- 3.3 การร่วมเป็นแหล่งข้อมูล เรียนรู้ และสร้างความรู้เกี่ยวกับชุมชน

4. ก่อให้เกิดความเข้มแข็งและความยั่งยืนในการพัฒนา

- 4.1 การระดมทรัพยากร กำลังคน ความรู้ ภูมิปัญญา และเทคโนโลยีท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาและสามารถบริหารจัดการเองด้วยชุมชน

4.2 สามารถลดข้อจำกัดด้านกำลังคนและการขาดแคลนทรัพยากรเพื่อบริการสาธารณะที่ดำเนินการโดยภาครัฐ อีกทั้งทำให้สามารถใช้ทรัพยากรอันจำกัดดังกล่าวให้สอดคล้องกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ทำให้การจัดการภาครัฐมีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ ก่อเกิดสังคมเข้มแข็งในชุมชนมากขึ้น

กล่าวได้ว่า การทำงานอาสาสมัคร การจัดการเครือข่ายจิตอาสา และสังคมเข้มแข็งในชุมชน มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไปจากบทบาทของภาคสาธารณะที่เป็นทางการอย่างอื่น มีความยืดหยุ่นหลากหลายไปตามความจำเป็นของชุมชน มีจุดแข็งในการระดมพลังการปฏิบัติเพื่อจัดการสิ่งที่สามารถบรรลุความสำเร็จเป็นครั้งคราว มีข้อจำกัดในการทำงานที่ต้องดำเนินการเป็นเวลานาน มีบทบาททั้งในการผสมผสานการพัฒนาร่วมกับภาครัฐและหน่วยงานภายนอกชุมชน อีกทั้งสามารถสร้างความสมดุลในการกำกับดูแลและมีส่วนร่วมในการทำให้การดำเนินงานของภาครัฐ มุ่งสนองตอบความต้องการในการพัฒนาของสังคม ทำให้สังคมและชุมชนมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

ตอนที่ 11.2

แนวคิดและหลักการบริหารจัดการ

การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

หัวเรื่อง

- 11.2.1 ยุทธศาสตร์การคิดและหลักการสำคัญเพื่อจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน
- 11.2.2 ขั้นตอนการวางแผนและการบริหารจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 11.2 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายแนวคิดและหลักการสำคัญของการจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนได้
2. ระบุขั้นตอนการวางแผนและบริหารจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนได้

เรื่องที่ 11.2.1

ยุทธศาสตร์การคิดและหลักการสำคัญ

เพื่อจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

การทำงานเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน เพื่อระดมพลังการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เพียงพอต่อการแก้ปัญหา มิใช่เป็นเพียงเทคนิคและวิธีทำงาน หรือวิธีบริหารจัดการชุมชนอย่างหนึ่งเท่านั้น ทว่า เป็นมีนัยต่อวิถีคิดและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในหลายด้าน ซึ่งจัดว่าเป็นหลักคิดที่ใช้เป็นกรอบดำเนินการต่างๆ ที่สำคัญได้ดังนี้

1. การสะท้อนสภาพการณ์และความจำเป็นที่สำคัญ

ความเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนของสังคมและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ

ความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการและเทคโนโลยี ตลอดจนการติดต่อสื่อสาร และพัฒนาความสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้สังคมทั่วโลกมีความเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน ทั้งในลักษณะการพึ่งพากัน ความร่วมมือ และการแข่งขันกันอย่างเข้มข้น การลำดับความจำเป็น ตลอดจนการทำความเข้าใจและหาหนทางแก้ปัญหา จะมองชุมชนท้องถิ่นเหมือนกับอยู่ในโลกอย่างเอกเทศไม่ได้

ยิ่งไปกว่านั้น การมีบริบทที่ต่างกันอย่างหลากหลายของชุมชน ทว่า ในความเป็นจริงกลับมีความเชื่อมโยงถึงกัน ก็ทำให้ระบบคุณค่า ความต้องการ ตลอดจนการให้ความหมายต่อสิ่งต่างๆ ที่มีความขัดแย้งและเป็นสิ่งที่เคยมีความเป็นตรงกันข้ามกัน กลับเป็นวาระทางสังคมและชุมชนในเวลาเดียวกัน เช่น ความต้องการแข่งขันพัฒนาไปตามกระแสโลกาภิวัตน์เกิดขึ้นพร้อมกับความต้องการต่อต้านโลกาภิวัตน์และอนุรักษ์ท้องถิ่น

ความต้องการพัฒนาให้มั่นคงทางวัตถุและการบริโภคสิ่งทันสมัยเกิดขึ้นพร้อมกับความล่มสลายทางทรัพยากรและความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคม วิถีคิดและการพัฒนาแนวดำเนินการแบบเลือกขั้ว รวมทั้งไม่ยกระดับการจัดการชุมชนให้ครอบคลุมความจำเป็นของทุกฝ่ายซึ่งมีเงื่อนไขแวดล้อมต่างกัน นอกจากไม่สามารถแก้ปัญหาได้แล้ว กลับอาจจะเป็นการก่อให้เกิดปัญหาอย่างใหม่ขึ้นมาด้วย

จะเห็นว่า ชุมชนต้องไม่เสียโอกาสที่จะพัฒนาตนเอง ขณะเดียวกัน ก็ต้องสามารถพัฒนาการจัดการตนเองให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลก ต้องสามารถเห็นด้วยตนเองว่าความจำเป็นและความรับผิดชอบร่วมกันของทั้งโลกในบางเรื่อง สามารถสะท้อนสู่การปฏิบัติที่ในชุมชนท้องถิ่นและในชีวิตประจำวันของปัจเจก อีกทั้งทุกข์สุขของชุมชนกับของสังคมนั้นจะแยกส่วนออกจากกันไม่ได้ ดังหลักคิดที่ปรากฏในบทแผ่เมตตาว่า “...สัตว์ทั้งหลาย ล้วนเป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น...อย่าได้เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย...” หรือในคริสต์ศาสนาซึ่งมักอบรมผู้อยู่ในศรัทธาว่าเราและเพื่อนบ้านต่างมีความเป็นซึ่งกันและกัน หรือในหลักศาสนาซึ่งนับถือพระเจ้าต่างเน้นย้ำว่า มนุษย์มีพระเจ้าผู้เป็นเจ้าองค์เดียวกัน

วิธีคิดดังกล่าวนี้ มีความสอดคล้องกับความจำเป็นของโลกในสภาพการณ์ปัจจุบันอย่างยิ่ง การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน จึงต้องสะท้อนความเป็นสาธารณะ รวมทั้งความจำเป็นของส่วนรวมและความเป็นส่วนตัว ในเงื่อนไขแวดล้อมที่ซับซ้อนและมีความเชื่อมโยงกัน การคิดแบบแยกส่วนจะกลายเป็นข้อจำกัดแก่ตนเอง

พลังท้องถิ่นและกระแสโลกาภิวัตน์

การพัฒนาองค์กร เครือข่ายธุรกิจ ตลอดจนองค์กรที่อยู่เหนือความเป็นรัฐชาติและความเป็นประเทศ เกิดขึ้นในโลกและมีบทบาทอย่างกว้างขวางมากขึ้น มีแบรนด์ของสินค้าซึ่งทำให้คนทั้งโลกเป็นไปเหมือนกันหมด มีปัญหาและวิกฤติการณ์เป็นจำนวนมากที่ทำให้เกิดผลกระทบไปด้วยกันทั้งโรค เช่น โรคเอดส์ ภาวะโลกร้อน อาชญากรรมและความรุนแรงข้ามชาติ ความยากจน และผลกระทบจากการพัฒนาแบบรวมศูนย์ มีวัฒนธรรมและกระแสนิยมที่เป็นไปตามกันทั่วโลก ทำให้ทั่วโลกเกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ

ทางด้านบวก ก็ทำให้มนุษยชาติทั่วโลกเป็นพี่น้องกัน มีความสามารถร่วมทุกข์ แก้ปัญหาและเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน เช่น ความร่วมมือกันของทั่วโลกในการแก้ปัญหาเอดส์ เกษตรกรคนไทยไปช่วยทำยาราคาถูกให้กับเพื่อนร่วมโลกในทวีปแอฟริกาและทั่วโลก วิกฤติพายุและน้ำท่วมอย่างรุนแรงในมลรัฐนิวออลีน สหรัฐอเมริกา ได้รับความช่วยเหลือจากทั่วโลกและความช่วยเหลือจากประเทศไทยเป็นประเทศแรกไปถึง มหันตภัยสึนามิ เมื่อปี 2546 ทั้งในประเทศไทยและอีกหลายประเทศ ได้เกิดการระดมพลังอาสาสมัครช่วยกันทั่วโลก เหล่านี้เป็นต้น

ขณะเดียวกัน ทางด้านลบก็เกิดขึ้นอย่างมากมายและหลายอย่าง โลกไม่มีทางจะหวนกลับไปสู่สภาพดั้งเดิมได้อีก เช่น ภาษาและวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นของทั่วโลกในระยะ 50 ปีที่ผ่านมา ได้เกิดการสูญหายไปอย่างถาวรนับเป็นพันภาษา ภูมิปัญญาและวิถีการทำอยู่ทำกินที่เหมาะสมและพอเพียงแก่ความจำเป็นของท้องถิ่นต่างๆ ล่มสลายไปอย่างสิ้นเชิง ดังเคยปรากฏเป็นวาระประเทศไทยในยุคปลายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535-2539) ซึ่งสรุปบทเรียนของประเทศว่า ภายใต้อำนาจสำเร็จในการพัฒนาความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจนั้น ได้ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอ ครอบครัวล่มสลาย ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย และการพัฒนาไม่ยั่งยืน

ดังนั้น เครือข่ายจิตอาสา การพัฒนาคุณภาพคน คุณภาพพลเมือง รวมทั้งการส่งเสริมความเข้มแข็งของสังคมในชุมชน จึงมุ่งบูรณาการให้บรรลุถึงความจำเป็นทั้งต่อท้องถิ่น สังคมไทย และสังคมโลก สอดคล้องกับความจำเป็นที่จะต้องไปด้วยกันของพลังท้องถิ่นและกระแสโลกาภิวัตน์นั่นเอง ซึ่งทำให้แนวคิดและยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อจัดการความเปลี่ยนแปลง (Learning for Change) รวมไปถึงจนถึงชุมชนแห่งการเรียนรู้ องค์กรแห่งการเรียนรู้ และสังคมการเรียนรู้ เป็นวาระการพัฒนาของประเทศไทยและทั่วโลก ในระยะ 3 ทศวรรษเป็นต้นมา

อัตราเร่งและความเร็วของการเปลี่ยนแปลงรอบด้าน (Speed of Change)

การปฏิวัติทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะด้านคอมพิวเตอร์และระบบสารสนเทศ ซึ่งมีบทบาทต่อการผลิตและการจัดการสาธารณะ ครอบคลุมไปจนถึงความเป็นส่วนบุคคล เชื่อมโยงให้ปัจเจกองค์กร และหน่วยทางสังคมทุกระดับ เชื่อมโยงถึงกันด้วยระบบข้อมูลข่าวสารอย่างไร้ขีดจำกัด

ทางด้านเวลา สถานที่ ภายนอก ภายภาพ ภาษาและวัฒนธรรม ทั้งโลกมีความอ่อนไหวและกระทบถึงกันอย่างรวดเร็ว การตัดสินใจและการสื่อสารเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อาจเกิดขึ้นด้วยบุคคลเพียงคนเดียวคนหนึ่ง จากที่ใดก็ได้ทั้งในโลกและจากนอกโลก ผ่านเครือข่ายสารสนเทศซึ่งโยงใยและส่งถึงกันทั่วโลก ชั่วโมงที่เดียว

สภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้ปัจเจกและชุมชนก็สามารถติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอกได้ ความรับผิดชอบภาคสาธารณะด้วยภาครัฐและภาคที่เป็นทางการอย่างเดียวดังที่เป็นมาในอดีต นอกจากจะไม่เพียงพอและไม่ทันเทียมกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในโลกความเป็นจริงได้แล้ว หลายสถานการณ์อาจจะไม่สามารถยืดหยุ่นและมีความรวดเร็วเท่ากับการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมด้วยตนเองอย่างเต็มที่ เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน จึงไม่เพียงจะช่วยพัฒนาท้องถิ่นเท่านั้น ทว่า จัดเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งของสังคมไทยในอันที่จะพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืนต่อไปเลยทีเดียว

วิกฤตสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ผลกระทบจากการขยายตัวของสังคม รวมทั้งแนวทางการพัฒนาในอดีตซึ่งเน้นกิจกรรมของมนุษย์ที่แยกส่วนออกจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ก่อให้เกิดความล่มสลายทางสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพเป็นจำนวนมาก สัตว์และพืชหลายชนิดได้สูญพันธุ์ไปจากโลก อีกทั้งก่อเกิดปัญหาทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมซึ่งเกิดจากคนทั้งโลก และส่งผลกระทบอย่างรุนแรงอย่างไร้พรมแดน เช่น ภาวะเรือนกระจกซึ่งทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลก น้ำแข็งขั้วโลกละลาย ก่อให้เกิดน้ำท่วม ภาวะภัยแล้ง ร้อนแล้ง หนาวเย็น การผิดปกติของฤดูกาล โรคระบาด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงขีดจำกัดอย่างรอบด้านของการพัฒนาที่จะต่อเติมผลกระทบต่อสภาพการณ์ดังกล่าว (Limitation to growth)

แนวทางการพัฒนาแบบองค์รวม ไม่แยกส่วน และต้องธรรรงค์ให้เกิดความร่วมมือกันอย่างกว้างขวางของมวลมนุษยชาติจึงเป็นหนทางหนึ่งที่ว่าโลกต่างให้ความสำคัญ ซึ่งการทำให้ปัจเจก ครอบครัว และชุมชนมีความเข้มแข็ง ร่วมมีบทบาทหน้าที่ และร่วมรับผิดชอบการพัฒนาสังคมอย่างเข้มแข็งจริงจัง เป็นแนวทางหนึ่ง เครือข่ายจิตอาสา การส่งเสริมพลังอาสาสมัคร และสังคมเข้มแข็งในชุมชน จึงเป็นนวัตกรรมประชคม และนวัตกรรมชุมชน (Civic Innovation and Community Innovation) สะท้อนวาระความจำเป็นในข้างต้น ของสังคมไทยและสังคมโลก

วิกฤตสุขภาพและการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ผลสืบเนื่องจากการพัฒนาทุกด้านของสังคม ทำให้แบบแผนทางสุขภาพ ตลอดจนคุณภาพชีวิตที่ขึ้นต่อเงื่อนไขสุขภาพะสังคม มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย โรคอุบัติใหม่และโรคอุบัติซ้ำเกิดขึ้นอย่างมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับพลวัตรของสังคมและสิ่งแวดล้อม โรคระบาดและปัญหาสาธารณสุขเป็นจำนวนมากไม่เคยมีมาก่อนในโลก และโรคหลายอย่างที่เคยเชื่อว่าสามารถควบคุมและหมดไปแล้วจากโลก ก็กลับมาเป็นปัญหาอุบัติซ้ำอย่างรวดเร็วและรุนแรง

เช่น วัณโรค ซึ่งอุบัติซ้ำแทรกซ้อนมากับอุบัติการของปัญหาเอชไอวี มาลาเรียและไข้เลือดออกกลับมาเป็นปัญหาในหลายแห่งในโลกที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนเพราะอุณหภูมิและความร้อนขึ้นสูงขึ้น ส่วนในสังคมไทยซึ่งเคยควบคุมได้แล้วก็กลับอุบัติซ้ำขึ้นมาอีกเพราะเกิดน้ำท่วมขังและเกิดการอพยพย้ายถิ่นแรงงานจากประเทศรอบข้าง เหล่านี้เป็นต้น

นอกจากนี้ การกลายพันธุ์ของจุลชีพและการดื้อยา รวมทั้งปัญหาสุขภาพที่มีได้เกิดจากสาเหตุเชื้อโรค แต่เกิดจากวิถีชีวิต สภาพการทำงาน พฤติกรรมการบริโภค การเจริญพันธุ์และโรคจากพฤติกรรมต่างๆ ทำให้ความจำเป็นทางสุขภาพและการยกระดับคุณภาพชีวิต มีขีดจำกัดที่จะดำเนินการโดยภาครัฐและกลไกตลาดอย่างที่เคยเป็นมา เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนจึงเป็นการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงในแนวทางใหม่ๆ และเป็นยุทธศาสตร์เพื่อการจัดการตนเอง ที่มีจำเป็นต้องส่งเสริมทั้งโดยตรงและโดยอ้อมให้เกิดขึ้นในทุกโอกาสที่ทำได้

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สังคมสมัยใหม่ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมากมาย ที่สำคัญคือ

1.6.1 ทั่วโลกจะมีเด็กและคนรุ่นใหม่เกิดน้อยลงในแต่ละรุ่น ขณะเดียวกัน ก็มีผู้สูงวัยเพิ่มมากขึ้น โครงสร้างทางประชากรและโครงสร้างทางอายุของประชากรเปลี่ยนไปสู่การเป็นสังคมสูงวัย กลุ่มประชากรเด็กและผู้สูงวัยซึ่งเคยเชื่อว่าเป็นกลุ่มประชากรวัยพึ่งพิง (Dependency Population Group) และกลุ่มประชากรวัยแรงงานซึ่งเคยเชื่อว่าเป็นกลุ่มขับเคลื่อนพลังการผลิตนั้นได้เปลี่ยนไปแล้วอย่างสิ้นเชิง โดยความรู้ กลุ่มทุน และกลุ่มคนจำนวนน้อย รวมทั้งเทคโนโลยีการผลิตที่ก้าวหน้า กลับเป็นตัวชี้ขาดการผลิต และกลุ่มประชากรสูงวัยกลับเป็นพลังการบริโภค กำหนดการผลิตและบริการซึ่งขยายตัวอย่างมากมาย ทั้งการศึกษา การท่องเที่ยว ระบบบริการสุขภาพ รวมทั้งสิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวัน

ความร่วมมือของครอบครัวและชุมชน ตลอดจนปัจเจกและการรวมกลุ่มกันแบบอาสาสมัคร กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการจัดการชีวิตการเป็นอยู่ทุกระดับ

1.6.2 การย้ายถิ่น และการผสมผสานทางสังคมประชากร เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง กลุ่มพลเมืองที่อพยพข้ามประเทศด้วยสาเหตุต่างๆ มีอัตราการเพิ่มทางประชากรมากกว่าร้อยละ 2 ซึ่งนับว่าเป็นอัตราเพิ่มที่สูงกว่าอัตราเพิ่มโดยธรรมชาติของประเทศส่วนใหญ่ในโลก อีกทั้งมีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนภาคการผลิตและบริการทุกชนิดของสังคมที่เป็นปลายทางการย้ายถิ่น จึงต้องมองว่าเป็นเงื่อนไขที่ต้องวางแผนและบริหารจัดการการพัฒนาสุขภาพของสังคมในแนวคิดและยุทธศาสตร์ใหม่ๆ มากกว่าการเห็นว่าเป็นปัญหา

ในสังคมไทยและชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งของประเทศ เช่น พื้นที่ชายแดนรอบด้านของประเทศ พื้นที่ชายฝั่งและชุมชนประมง แหล่งประกอบการในเมืองอุตสาหกรรมและเมืองใหญ่ที่ประชาชนไทยไม่ยินดีที่จะเป็นแรงงานจึงต้องอาศัยแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งชุมชนในลักษณะดังกล่าวนี้ ภาครัฐจะมีข้อจำกัดในการจัดการพัฒนาชุมชน เครือข่ายจิตอาสา องค์กรอาสาสมัคร และการร่วมพัฒนาความสามารถในการจัดการตนเองของชุมชน ก็กลับจะเป็นหนทาง

ที่ดีที่สุดและมีประสิทธิภาพที่สุด ในการทำงานจึงต้องคำนึงการมีความหมายต่อองค์ประกอบดังกล่าวนี้ไปด้วย

การมีบทบาทเพิ่มขึ้นของภาคประชาสังคม

การมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้นของประชาชนและชุมชน รวมทั้งบทบาทของสื่อ แหล่งการเรียนรู้ รวมทั้งการเป็นหน่วยเรียนรู้จากความเป็นจริง การสร้างคน และสร้างภาวะผู้นำของพลเมืองไปด้ยจากทำมาหากินทั้งในภาคเศรษฐกิจและนอกภาคที่เป็นทางการ ทำให้พลังองค์กรนอกภาคที่เป็นทางการ บัณฑิต และการรวมกลุ่มจัดการตนเองของภาคประชาชน มีบทบาทนำการพัฒนาและนำการเปลี่ยนแปลงของสังคมหลายสาขา บางเรื่องก็เป็นผู้นำและมีความเป็นเลิศมากกว่าภาครัฐ ทำให้ปรากฏเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ที่จะต้องเน้นบทบาทของภาคประชาสังคม การสร้างธรรมาภิบาลเพื่อการบริหารจัดการ ครอบคลุมไปถึงการรวมกลุ่มเพื่อจัดการอย่างมีส่วนร่วมของประชาชน ดังระบุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ที่สำคัญ 3 ประการด้วยกัน คือ

การรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศ

การสร้างสภาพแวดล้อมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดังนั้น ในการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน จึงไม่เพียงจะต้องคำนึงถึงการปรับวิถีคิด ขยายกรอบการมีส่วนร่วมเปิดกว้างให้กับความเป็นเจ้าของสังคมร่วมกันของภาคประชาสังคมแล้ว ความจำเป็นบางอย่างเครือข่ายจิตอาสาและการรวมกลุ่มจัดการอย่างเข้มแข็งในภาคประชาสังคม กลับจะทำได้อย่างมีประสิทธิภาพและตรงกับความจำเป็นมากกว่า รวมทั้งเป็นแนวโน้มที่จะต้องบูรณาการการพัฒนาให้ชุมชนมีความสามารถในการพัฒนาตนเองในแนวทางดังกล่าวนี้ด้วย

2. แนวคิดและแนวนโยบายสาธารณะที่สำคัญ

ความเปลี่ยนวิถีการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความหมาย “ความเป็นส่วนรวม” ว่าเป็นเรื่องของทุกคนด้วย มิใช่เป็นเรื่องของภาครัฐอย่างเดียว ดังนั้น ความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน จึงเป็นเรื่องที่ทุกคนสามารถร่วมกันสร้างขึ้นมาได้ ทำให้มีนัยต่อการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม บูรณาการเข้าสู่วิถีชีวิตและใกล้ชิดกับความรู้สึกทุกขั้วร้อนของทุกคนมากขึ้น มากกว่าความเชื่อว่า ส่วนรวมและความเป็นสาธารณะนั้นเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐบาล ประชาชนจะเกี่ยวข้องก็แต่เพียงการเลือกตั้งและเรียกร้องอย่างเดียว ดังที่เคยเป็นมาในอดีต

นัยดังกล่าวนี้ ส่งผลต่อการมุ่งปฏิรูปบทบาทภาครัฐไปสู่การเป็นฝ่ายสนับสนุนและกำกับกติกาส่วนรวม ให้ปัจเจก ชุมชน และภาคสังคม มีบทบาทเป็นเจ้าของส่วนรวม ร่วมกำหนดความต้องการและมีส่วนร่วมในการแปรแนวคิดไปสู่การทำให้เกิดขึ้นจริงทางการปฏิบัติ มากขึ้น การมุ่งสร้างคนของราชการให้มีทักษะการทำงานอย่างใหม่ เช่น การเป็นผู้นำที่เปลี่ยนจากการใช้อำนาจ

ผู้การเป็นผู้นำแบบเอื้ออำนวย (Facilitator : FAC) ใช้การจัดการความรู้ การสนับสนุนทางวิชาการ การส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนสามารถทำเพื่อบรรลุความต้องการของตนเองได้มากขึ้น

นอกจากนี้ มีนัยต่อการเน้นคนและชุมชนเป็นตัวตั้ง ซึ่งเป็นการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จากแนวตั้งสู่แนวราบ ก่อให้เกิดวิถีการพัฒนาจากชุมชนฐานรากสะท้อนขึ้นสู่ส่วนบน (Bottom-up Approach Development) แทนการพัฒนาจากบนลงล่าง (Vertical Approach Development) อย่างเดียว รวมทั้งส่งเสริมรูปแบบการทำงานแนวประชาคม ซึ่งเป็นโครงสร้างภาวะผู้นำเป็นกลุ่ม ต้องร่วมมือกันเป็นเจ้าของชุมชน มีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อสังคม เท่ากันทุกคน

การบูรณาการหลักคิดดังกล่าวนี้ให้สะท้อนสู่การวางแผนและจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน จะสอดคล้องกับแนวนโยบายของประเทศหลายอย่าง ทั้งที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายแม่บท ยุทธศาสตร์ของกระทรวงหลักต่างๆ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (2550-2554) ที่สำคัญ คือ

1. การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการของภาครัฐและตลาด ทำให้ชุมชน ภาคประชาสังคม และภาคสาธารณะนอกภาคที่เป็นทางการ เป็นภาคสังคมที่มีคุณภาพ ในส่วนที่เป็นภาคตลาด ก็เชื่อว่าจะทำให้ประชาชนเป็นกลุ่มผู้บริโภคที่มีพลังเลือกสรรสิ่งดีและควบคุมตลาดและภาคบริการได้ดีขึ้น

2. การกระจายอำนาจและการส่งเสริมบทบาทของท้องถิ่น ส่งเสริมให้ท้องถิ่นเกิดการพัฒนาผู้นำ และมีพลังในการจัดการความจำเป็นของตนเองที่ดีขึ้น ซึ่งมีนัยต่อนโยบายสาธารณะด้านการพัฒนาท้องถิ่น การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น หรือการปฏิรูปสังคมจากการขยายการมีส่วนร่วม ฐานรากของสังคมนั้นเอง

3. การพัฒนาการเรียนรู้และภาคประชาสังคมอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมแนวนโยบายการพัฒนาคนและสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ปฏิรูปการศึกษาเรียนรู้ให้สนองต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง เพราะการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา จัดว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีความหมายจากการลงมือทำ (Learning Through Action) หลักคิดดังกล่าวสามารถแปรไปสู่การออกแบบกระบวนการทำงาน การจัดการความหลากหลายของกลุ่ม การเน้นการมีส่วนร่วมด้วยการลงมือ การสอดแทรกกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ ให้บูรณาการอยู่ในการวางแผนและจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

4. การพัฒนาสังคมประชาธิปไตยเชิงวัฒนธรรม เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน มีนัยต่อการพัฒนาสังคมประชาธิปไตยเชิงวัฒนธรรม มีความเข้มข้นลงไปถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์และวิถีคิดของประชาชน สร้างวัฒนธรรมการปรึกษาหารือ ใช้กลุ่มก้อนและความเป็นชุมชนในการตัดสินใจเรื่องส่วนรวม จึงควรให้ความสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดขึ้นอย่างหลากหลายและต่อเนื่อง

5. การส่งเสริมการพัฒนาบทบาทสตรี เยาวชน ผู้เสียเปรียบและขาดโอกาสในสังคม ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมอันก่อให้เกิดความเท่าเทียมทางเพศ การลดความรุนแรงในการแก้ปัญหา

การคุ้มครองสวัสดิภาพผู้อ่อนแอและเสียเปรียบ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของสตรี เด็กและเยาวชน ตลอดจนคนยากจน ผู้เสียเปรียบและขาดโอกาสในสังคมต่างๆ

6. การส่งเสริมสวัสดิภาพและการพัฒนาผู้พิการ ควรส่งเสริมการบริหารจัดการชุมชนที่เอื้ออาทรกันอย่างทั่วถึง เป็นชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความอยู่เย็นเป็นสุขของทุกคนซึ่งรวมไปถึงผู้พิการในชุมชน

สิ่งเหล่านี้จัดว่าเป็นประเด็นเชิงนโยบายเพื่อส่วนรวมของสังคม หากมีโอกาสก็ไม่ควรใช้ความเป็นหน่วยงาน กระทรวงทบวงกรม หรือการคิดแบบแยกส่วนให้เกิดกรอบจำกัดขอบเขตการทำงาน ทว่า ควรดำเนินการอย่างบูรณาการและส่งเสริมเกื้อหนุนกันกับสิ่งที่มีการดำเนินการอยู่แล้วในชุมชน

3. ความจำเป็นของสังคมและประเด็นสาธารณะของชุมชน

ความจำเป็นของสังคมและประเด็นสาธารณะของชุมชน มีความจำเป็นไม่น้อยไปกว่ากัน แต่ความจำเป็นและเงื่อนไขการพัฒนาหลายประการที่ภาครัฐและกลไกภายนอกจะไม่สามารถดำเนินการได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นจริงของชุมชน

ดังนั้น เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนในด้านที่เป็นเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐก็จะทำให้เกิดสังคมเข้มแข็งและสร้างภาครัฐให้มีประสิทธิภาพ ทว่า ในด้านที่มีชุมชนและท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางนั้น อาจจัดว่าเป็นการจัดการที่มีความเหมาะสมมากที่สุดและภาครัฐก็กลับจะเป็นฝ่ายสนับสนุนให้เข้มแข็ง ดังนั้น จึงต้องมีหลักคิดสำคัญให้เจาะจงต่อประเด็นสาธารณะของชุมชนและท้องถิ่น ที่สำคัญคือ

3.1 การริเริ่มและวางแผนจากชุมชน การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน จะเป็นการจัดตั้งโดยภาครัฐและองค์กรภายนอก หรือเป็นการดำเนินการเพื่อสนองตอบต่อความจำเป็นจำเพาะของชุมชน เป็นสิ่งที่จะต้องเน้นเป็นอันดับแรก

การร่วมมือและเป็นเครือข่ายทำงานพัฒนาให้กับภาครัฐ จะให้ผลดีในแง่ของการแก้ปัญหา งานเชิงนโยบายของราชการซึ่งขาดกำลังคน ให้สามารถดำเนินการได้ในชุมชน แต่อาจจะไม่สนองตอบต่อความต้องการและความจำเป็นของชุมชนเลย ดังนั้น จึงไม่เพียงพอและไม่สามารถนำไปพิจารณาเพียงการมีเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนแล้ว แต่ต้องมีหลักในการจำแนกด้วยว่า ประเด็นที่เครือข่ายดำเนินการนั้น หลากหลายและครอบคลุมทั้งประเด็นความร่วมมือกับภาครัฐ และประเด็นจำเพาะของชุมชนอย่างไรหรือไม่

มุ่งการเรียนรู้และพัฒนาความต้องการจากท้องถิ่น การมีฐานความรู้และมีข้อมูลที่ดีจากภายนอก อาจทำให้นักพัฒนาและนักจัดการทางสังคมหลงเข้าใจผิดว่า สามารถใช้ประกอบการตัดสินใจ ระบุปัญหา และลำดับความจำเป็นได้ดีกว่าการเริ่มต้นเรียนรู้ด้วยตนเอง เนื่องจากความทุกข์ร้อนและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันนั้น มิได้อยู่ที่ข้อเท็จจริงบางชุดของข้อมูลที่จัดการดีแล้วของคนภายนอก แต่อยู่ในประสบการณ์และความเป็นทั้งหมดของชุมชนซึ่งต้องรู้จากการใช้ชีวิต ความถูกต้องทางข้อมูลของคนภายนอก จึงไม่ได้หมายถึงจะสามารถถูกกับความต้องการและความรู้สึกเดือดร้อนของผู้ที่จะต้องอยู่ในชุมชนนั้นๆ

ดังนั้น การเรียนรู้และพัฒนาความต้องการจากชุมชนจึงเป็นกระบวนการตัดสินใจที่เป็นเรื่องของตนเองที่สุด มิใช่เพื่อความต้องการข้อมูลที่ดีที่สุด วิธีคิดและหลักดำเนินการดังกล่าวนี้มีความสำคัญต่อการปฏิบัติมาก

เน้นวิกฤติปัญหาและความจำเป็นของชุมชน วิกฤติปัญหาและความจำเป็นหลายอย่างของชุมชน อาจแตกต่างจากสภาวะการณ์โดยทั่วไปของประเทศ อีกทั้งแนวนโยบายและความจำเป็นจากข้อมูลภาพรวมของประเทศในบางกรณีก็อาจจะไม่จำเป็นต่อชุมชนในท้องถิ่นบางแห่งเลย เช่น เครือข่ายจิตอาสาป้องกันไข้หวัดนกอาจจำเป็นสำหรับชุมชนที่มีความเสี่ยง แต่คงจะจำเป็นน้อยกว่าการหาวิธีที่จะต้องช่วยกันดูแลกลุ่มเด็กกำพร้าจากพ่อแม่ซึ่งเสียชีวิตจากเอชไอวี ของกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนคลองเตย กรุงเทพมหานคร

ความจำเป็นและความสนใจของเครือข่ายจิตอาสาสมัครสร้างสุขภาพและส่งเสริมการออกกำลังกายของชมรมร่วมด้วยช่วยกัน อำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานี ก็ย่อมแตกต่างจากประเด็นขับเคลื่อนเครือข่ายอาสาสมัครพลเมืองสูงวัยของเครือข่ายชมรมผู้สูงอายุจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมุ่งระดมพลังอาสาสมัครเพื่อจัดการเครือข่ายชมรมผู้สูงอายุทั้งจังหวัดให้ทั่วถึง

ดังนั้น การไม่มีการดำเนินการบางอย่างและการดำเนินการในสิ่งที่แตกต่างไปจากแหล่งอื่น จึงมิใช่เป็นการไม่สนองตอบต่อประเด็นสังคม อีกทั้งการดำเนินการบางกิจกรรมโดยพิจารณาเพียงการทำให้เหมือนกับที่อื่นทำ โดยไม่คำนึงถึงการสนองตอบต่อความจำเป็นของชุมชนด้วย จึงทั้งเป็นทั้งการเพิ่มภาระให้กับชุมชนและปิดกั้นโอกาสการนำเอาความจำเป็นของท้องถิ่นมาจัดการร่วมกันด้วยเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

นอกจากนี้ อาจนำข้อมูลชุมชนจากระบบข้อมูลที่มีอยู่แล้วมาค้นหาประเด็นการดำเนินงานพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน เช่น ข้อมูลจากความจำเป็นพื้นฐานและการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งครอบคลุมความจำเป็นพื้นฐานที่ชุมชนสามารถจัดการด้วยตนเองได้ อีกทั้งแต่ละองค์ประกอบและตัวชี้วัด ก็มักจะมีการดำเนินการด้วยเครือข่ายจิตอาสาซึ่งประสานงานโดยกระทรวงหลักต่างๆ เช่น เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หรือ อสม ซึ่งในปัจจุบันได้พัฒนาสู่การเป็นเครือข่ายจิตอาสาและพัฒนาเครือข่ายการจัดการทั้งที่เป็นทางการมากขึ้น และมีความยืดหยุ่นที่จะดำเนินการประเด็นส่วนรวมที่มีใช้เพียงงานนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข เครือข่ายครูอาสา ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

เครือข่ายหมอดินอาสาของกรมส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เครือข่ายอาสาสมัครร่วมป้องกันภัยพลเรือนในชุมชน ของกระทรวงมหาดไทย เครือข่ายพลเมืองและประชาสังคม เครือข่ายดำเนินงานเพื่อผู้พิการ เหล่านี้เป็นต้น

กล่าวได้ว่า การบริหารจัดการชุมชนเพื่อให้ครอบคลุมความจำเป็นของชุมชนท้องถิ่น และมีความสอดคล้องกับเงื่อนไขแวดล้อมอันหลากหลายของชุมชนนั้น หากดำเนินการโดยส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนแล้ว ก็นับว่าเป็นการต่อยอดทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้ชุมชนพัฒนาความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ปฏิรูปโครงสร้าง

เชิงอำนาจสู่โครงสร้างทางปัญญา สร้างความเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืนให้แก่ท้องถิ่น อีกทั้งสอดคล้องกับความจำเป็นของสังคมโลก ซึ่งต้องบูรณาการการเรียนรู้เข้าสู่การดำเนินชีวิตทุกมิติ

การสืบทอดปมชุมชนและพัฒนาวิถีชีวิตชุมชน ในอีกความหมายหนึ่งนั้น เราอาจจัดว่าชุมชนเป็นองค์กรและระบบการจัดการที่มีชีวิตอย่างหนึ่ง มีความทรงจำ มีความเคลื่อนไหว และเติบโตงอกงาม ดังนั้น จึงต้องมองปมชุมชนและวิถีชีวิตที่เป็นพลังผลิตความอยู่ดีมีสุขในชุมชน ให้เห็นถึงความเปราะบางของชีวิตและจิตวิญญาณของชุมชน มากกว่าการเห็นเพียงเป็นสิ่งของที่จะต้องรักษาแบบหยุดนิ่งและตายตัว หรือนำเข้ามาสู่การจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอย่างไม่มีจุดหมาย

4. การบูรณาการมิติสุขภาพและสุขภาวะชุมชน

ความสุข สุขภาพ และคุณภาพชีวิต เป็นทั้งเป้าหมายของการพัฒนา และเป็นต้นทุนที่จะต้องจ่ายและอาจเกิดความเสียหายจากผลกระทบจากการพัฒนา รวมทั้งเป็นทุนทางสังคมสำหรับการพัฒนาในทุกด้าน แต่แนวคิดและความเชื่อของคนส่วนใหญ่มักเห็นว่าสุขภาพจะเกี่ยวข้องกับทุกคนก็ต่อเมื่อเกิดการเจ็บป่วย อีกทั้งเป็นบทบาทของโรงพยาบาลและบุคลากรทางสุขภาพที่จะช่วยรับผิดชอบ เอาใจใส่ดูแลให้กับสังคมและชุมชน

ดังนั้น สุขภาพจึงหมายถึงการมุ่งลงทุนสร้างหมอเก่ง โรงพยาบาลดี เทคโนโลยีทันสมัย ยาคี และต้องแข่งขันกันทั้งชีวิตให้ร่ำรวยเพื่อซื้อหาการดูแลรักษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งวิถีคิดและการปฏิบัติของสังคมในลักษณะดังกล่าว ทำให้ระบบสุขภาพของสังคมไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพดังที่ควรจะเป็น

ทั้งนี้ เนื่องจากผู้ใช้บริการสุขภาพหรือผู้ที่มุ่งพึ่งโรงพยาบาลอย่างเดียวในลักษณะดังกล่าวของประเทศนั้น ส่วนใหญ่หรือมากกว่าร้อยละ 70 เกิดจากสาเหตุที่สามารถป้องกันได้ด้วยตนเอง และเป็นการใช้บริการที่ไม่จำเป็น ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อประสิทธิภาพของการบริการทั้งระบบ เพราะบุคลากรความเชี่ยวชาญและเทคโนโลยีที่มีคุณภาพ ไม่สามารถระดมไปใช้สำหรับกรณีที่จำเป็นได้อย่างถูกต้องและพอเพียง

ความเป็นจริงดังกล่าว ทำให้สังคมไทยมุ่งปรับกระบวนการทัศน์ทางสุขภาพและเน้นกลวิธีทำงานเชิงรุก การป้องกัน ควบคุม และสร้างเสริมสุขภาพ หรือเป็นการดูแลรักษาความมีสุขภาพดี (Wellness Health) ให้อยู่ในวิถีการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของเรามากที่สุด ทั้งในอริยาบทการทำงาน การดำเนินชีวิต การกินการอยู่ การดูแลสิ่งแวดล้อมและสิ่งที่สัมพันธ์กับมนุษย์อย่างเป็นองค์รวม อีกทั้งเรียนรู้ที่จะมีส่วนร่วมในการพึ่งตนเองให้มากที่สุดและใช้บริการทางสุขภาพที่จำเป็น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้ความสำคัญต่อสุขภาพของปวงชนที่ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ จึงทำให้ปัจเจกและชุมชนมิใช่จัดความสัมพันธ์กับหน่วยบริการสุขภาพเพียงเป็นผู้ใช้บริการเท่านั้น ทว่า สามารถเป็นเครือข่ายจิตอาสา และอาสาสมัครร่วมมีบทบาทต่อการพัฒนาสุขภาพด้วย ซึ่งทำให้เกิดการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานขึ้นในประเทศไทยในระยะ 30 ปีที่ผ่านมาและก่อเกิดเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้าน

เข้าถึงชุมชนและครัวเรือนทั่วประเทศ ซึ่งต่อมาได้เคลื่อนไหวสู่การเป็นเครือข่ายจิตอาสา ร่วมมีบทบาทอยู่เบื้องหลังการระดมพลังสังคมเพื่อการปฏิรูปทางด้านต่างๆ ในปัจจุบันนี้นั้นเอง

กล่าวได้ว่า สุขภาพในความหมายใหม่และการสาธารณสุขมูลฐานในมิติใหม่ซึ่งเน้นความเป็นสุขภาพของปวงชน โดยปัจเจก ชุมชน และปวงชน เพื่อคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของผู้คนทั้งมวลนี้ มีความเกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดการพัฒนาทางสังคมอย่างใกล้ชิด จึงควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาแนวนโยบาย ตลอดจนแนวปฏิบัติเพื่อบูรณาการมิติสุขภาพเข้าสู่การพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาเพื่อการบริหารจัดการชุมชน ให้มีนัยต่อการพัฒนาสุขภาพและคุณภาพชีวิตควบคู่ไปกับการบรรลุจุดมุ่งหมายอย่างอื่นของการบริหารจัดการชุมชนด้วย

5. การปรับกระบวนทัศน์และวิถีการพัฒนา

การพัฒนาประเทศในระยะเวลาที่ผ่านมา มุ่งเน้นการพัฒนาให้เกิดความสะดวก ความสบาย และการบรรลุความต้องการทางวัตถุ โดยเชื่อว่าเศรษฐกิจและความมั่งคั่งทางเงินตราจะเป็นเครื่องมือและปัจจัยที่น่าสังคมไปสู่จุดหมายดังกล่าว ทำให้เกิดการพัฒนามาเพื่อให้มั่งคั่งร่ำรวยกระทั่ง สิ่งที่จะควรจะเป็นเพียงเครื่องมือและปัจจัยอย่างหนึ่งสำหรับนำไปสู่จุดหมายอย่างอื่นของสังคม ก็กลับกลายเป็นเป้าหมายซึ่งต้องลงทุนให้ได้มาด้วยความเป็นมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิแผ่นดิน อีกทั้งเกิดความสูญเสียสิ่งที่เป็นต้นทุนซึ่งมองไม่เห็นและประเมินค่าไม่ได้อีกมากมาย ก่อให้เกิดความจำกัดต่อการพัฒนาในแนวทางเดิมอย่างเดียว

ผลสืบเนื่องจากการพัฒนาดังกล่าว ก่อให้เกิดแนวนโยบายการพัฒนาประเทศ ทั้งที่นำเสนอโดยภาครัฐ ธุรกิจเอกชน และภาคประชาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากเกิดวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศและทั่วโลกในทศวรรษ 2540 และนับแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดกระบวนทัศน์และวิถีการพัฒนาซึ่งมีจิตใจ มุ่งสุขภาวะของมวลมนุษยชาติ ความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความยั่งยืนในการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมมากขึ้น

ดังนั้น จึงเป็นหลักคิดหนึ่งที่ควรบูรณาการเข้าสู่การจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน เพื่อบริหารจัดการชุมชนให้บรรลุความอยู่เย็นเป็นสุขและได้เรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่วิถีการพัฒนาที่สะท้อนความจำเป็นทางด้านต่างๆ อีกทั้งนำสังคมไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นในอนาคต ดังนี้

5.1 แนวคิดและทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง

5.1.1 *ความมีเหตุผล* มีการใช้ความรู้ การเรียนรู้ และคิดใคร่ครวญในการตัดสินใจอย่างแยกกาย มิใช่เป็นไปตามการกระตุ้นให้เกิดความต้องการอย่างไม่มีเหตุผล

5.1.2 *ความพอประมาณ* มีการพัฒนาจุดหมายและความต้องการที่เป็นพลวัตร เติบโตองกงาม และเข้มแข็งเป็นลำดับขั้น อีกทั้งพอประมาณ มิใช่มุ่งความมั่งคั่งและความสิ้นเกินอย่างไม่มีความหมาย

5.1.3 *มีภูมิคุ้มกันที่ดี* เน้นยุทธศาสตร์การระเบิดออกจากภายใน ใช้ความเป็นจริงของตนเองและความเป็นปัจจุบันของตนเป็นฐาน มิใช่ใช้ความคาดหวังแบบเก็งกำไรและการ

มุ่งแสวงหาจากภายนอกตนเองเป็นหลัก พึ่งตนเองและมีความพอเพียงในการจัดการตนเอง ทางด้านต่างๆ พอสมควร แลกเปลี่ยนกับภายนอกตามกำลังความสามารถและเพื่อความสมดุล ในการอยู่ร่วมกัน ก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันและมีความมั่นคงทางการพัฒนา

5.2 แนวคิดการมุ่งสุขภาวะและความสุขมวลรวมประชาชาติ

การบริหารจัดการชุมชนในปัจจุบัน มุ่งให้ความสำคัญต่อการเป็นชุมชนเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงไปด้วยหลายด้าน ที่สำคัญคือ การเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงการให้คุณค่าและความหมายแห่งชีวิต ตลอดจนการเรียนรู้เพื่อมุ่งสู่แนวทางการพัฒนาใหม่ๆ ของสังคม นอกเหนือจากการมุ่งความมั่งคั่งร่ำรวยซึ่งคนส่วนน้อยเท่านั้นที่จะสามารถสะสมทุนกำไรและสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยในขณะที่คนส่วนใหญ่จะไม่มีโอกาสเข้าถึง ก่อให้เกิดความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ในการอยู่ร่วมกัน จึงควรบูรณาการการเรียนรู้ให้ปัจเจกและชุมชนสามารถเข้าถึงโอกาสการพัฒนาที่ก่อให้เกิด ความสุข สุขภาวะ และยกระดับคุณภาพชีวิตได้มากขึ้นไปด้วย เช่น การพัฒนาเพื่อสุขภาวะและคุณภาพชีวิต การพัฒนาชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งความอยู่เย็นเป็นสุข เป็นความสุขของสาธารณะ ปัจเจกและชุมชนสามารถเข้าถึงและร่วมกันสร้างภาวะความสุขให้เกิดขึ้นได้ทุกคน เป็นต้น

5.2 การพัฒนาที่ยั่งยืน ควรมีการบูรณาการหลักคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากร และพลังงาน ตลอดจนการเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม และโอกาสการพัฒนาของสังคม ในอนาคต ควรสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาที่เชื่อมโยงไปถึงสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติไปด้วย

5.3 การพัฒนาสู่สังคมเปี่ยมสุข ควรคำนึงถึงการพัฒนาควภูไปกับการเตรียมพร้อมของสังคมสู่ความเป็นสังคมสูงวัยมากขึ้นของสังคมไทย แนวคิด แนวนโยบายสาธารณะของท้องถิ่น ตลอดจนกลวิธีบริหารจัดการชุมชนผ่านการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน ควรบูรณาการแนวคิดประชากรศึกษาเพื่อพัฒนาสุขภาวะและคุณภาพชีวิต มีแนวดำเนินการประเด็นผู้สูงวัยในชุมชน รวมทั้งการพัฒนาดังแนวคิดคุณภาพแห่งชีวิตทุกกลุ่มอายุจากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอนของศาสตราจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ สะท้อนอยู่ในการดำเนินงานในชุมชนไปด้วย

6. กลวิธีและแนวดำเนินการอย่างสร้างสรรค์

ในการจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสา การระดมพลังอาสาสมัคร รวมทั้งการยกระดับการจัดการเพื่อพัฒนาความร่วมมือและส่งเสริมบทบาทกลุ่มอาสาสมัครที่มีอยู่แล้วในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาวะของชุมชน สามารถดำเนินการด้วยกลวิธีและแนวทางต่างๆ ให้มีความแยกคาย บูรณาการทั้งการบรรลุความจำเป็นพื้นฐาน การได้ปัญญา คุณธรรมพลเมือง ความดี ความงดงาม และความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันของชุมชน ดังนี้

6.1 รูปแบบหลากหลายและสมเหตุผลต่อความจำเป็น

6.1.1 การบริหารจัดการภาวะฉุกเฉิน เช่น การเกิดไฟไหม้ในชุมชน การเกิดอุบัติเหตุและอุบัติภัยในชุมชน การเกิดโรคระบาดในชุมชน การเกิดอาชญากรรมและเหตุร้ายใน ชุมชน รวมไปถึงการระดมพลังเพื่อส่วนรวมที่เป็นไปตามสถานการณ์

6.1.2 การบริหารจัดการเครือข่ายจิตอาสาดำเนินโครงการเฉพาะกิจของชุมชน เช่น การดำเนินโครงการเพื่อสถานศึกษาในชุมชนซึ่งต้องการความร่วมมือจากชุมชนพัฒนา ลูกหลานทั้งของตนเองและผู้อื่น การดำเนินโครงการสาธารณะขององค์กรท้องถิ่น การดำเนินเป็นโครงการของกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งโครงการเหล่านี้เป็นการดำเนินการจำเพาะกิจและเสร็จสิ้นเป็นครั้งคราว

6.1.3 การบริหารจัดการเครือข่ายจิตอาสาที่มีอยู่แล้ว เช่น การเสริมพลังเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขที่มีอยู่แล้ว เครือข่ายอาสาสมัครพลเรือนร่วมป้องกันภัยในชุมชน เครือข่ายตำรวจชุมชน เครือข่ายดูแลสิ่งแวดล้อมชุมชน เครือข่ายจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน เครือข่ายครูและสถานศึกษาเพื่อพัฒนาการศึกษาเรียนรู้บูรณาการหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มประชาคมและชมรมสร้างสุขภาพ กลุ่มประชาคมพัฒนาตนเองตามความสนใจ กลุ่มผู้พิการและผู้ด้อยโอกาส

6.1.4 การบริหารจัดการในวิถีชุมชน ความเป็นกลุ่มก้อนและชุมชนนั้น ความเป็นวิถีชีวิตส่วนรวมอยู่ในตนเอง ดังนั้น นอกจากค้นหาความจำเป็นเพื่อดำเนินการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาไปตามเงื่อนไขต่างๆ แล้ว เราอาจพัฒนาให้เป็นศักยภาพการจัดการตนเองที่ควรดำเนินการอย่างเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชน ควรเน้นการประสานงานกลุ่มจัดการอย่างไม่เป็นทางการ มีความยืดหยุ่นสูง เน้นดำเนินการให้เกิดขึ้นจริงในภาคปฏิบัติและการเริ่มต้นในขั้นแรกให้ได้ รวมทั้งมุ่งเน้นความเป็นโอกาสพัฒนาการเรียนรู้และพัฒนาคนเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆของชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการยกระดับและมีพัฒนาการโดยเรียนรู้จากการลงมือแก้ปัญหา

6.2 การจัดการองค์กรแบบยืดหยุ่น ควรจัดการอย่างไม่เป็นทางการ ลดความซับซ้อน และมีความยืดหยุ่นต่อการปรับปรุงอยู่เสมอตามความจำเป็นที่เกิดขึ้นทางการปฏิบัติ โดยถือเอาความสมัครใจและความต้องการของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งในบางกรณี อาจจะมีการจำเป็นมาก เช่น กลุ่มจิตอาสาที่เป็นผู้สูงวัย ซึ่งอาจมีความจำเป็นทางสุขภาพและอาจถึงแก่กรรมจากกันไปเป็นภาวะปกติของการจัดการกลุ่ม

6.3 ระดมทุนและทรัพยากรที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้สูง ควรเน้นทุนมนุษย์และทุนทางสังคม ที่มีอยู่ของชุมชนเป็นตัวตั้ง ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ชุมชนมักทำงานอาสาเพื่อความสุขและความองงามทางจิตใจ ดังนั้น จึงเน้นคนและชุมชนเป็นตัวตั้ง

6.4 บริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม เน้นการปรึกษาหารือ การวางตัดสินใจและร่วมแผนโดยชุมชน ปฏิสัมพันธ์เพื่อทำงานแบบแนวราบและมีความเป็นธรรมชาติ

6.5 ภาวะผู้นำเป็นกลุ่ม เน้นการจัดการภาวะผู้นำ ทุกคนมีศักยภาพในการแสดงออก และใช้ความสามารถของตนนำการจัดการเมื่อจำเป็น พร้อมกับร่วมสร้างแนวคิดและร่วมเป็นทีมปฏิบัติโดยการนำของผู้อื่นได้

6.6 วางอยู่บนความเชื่อถือและไว้วางใจกัน การทำงานเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน เป็นการจัดการเพื่อการอยู่ร่วมกันให้อยู่เย็นเป็นสุข ต้องคำนึงถึงการทำที่จำเป็นชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งในความเป็นชุมชนเดียวกันต่อไปในอนาคต ดังนั้น จึงต้องให้

ความสำคัญต่อคน ความเชื่อถือและความไว้วางใจกัน ไม่มีความเคลือบแคลงและซ่อนจุดหมาย แอบแฝง ยึดหยุ่นและมีการให้อภัยกัน มีความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

6.7 สร้างคน พัฒนาพลเมือง และวัฒนธรรมประชาสังคม บูรณาการการสร้างคน และสร้างผู้นำในแนวทางใหม่ๆ ให้กับชุมชน เช่น การจัดประชุมแบบชาวบ้าน การถ่ายทอดและบอกกล่าวสิ่งที่ต้องการเพื่อชุมชนได้ด้วยตนเอง ให้โอกาสแก่การมีบทบาทร่วมสร้างชุมชนของตนเองอย่างที่แต่ละคนทำได้ เป็นการจัดการให้ปัจเจกและชุมชนเกิดประสบการณ์ทางสังคมด้วยตนเอง ก่อเกิดความสำนึกและเห็นมิตความเป็นส่วนรวมด้วยการสัมผัสตนเอง

6.8 บูรณาการการเรียนรู้และการจัดการภูมิปัญญาปฏิบัติ เพื่อพัฒนาความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้และสร้างศักยภาพการจัดการความเปลี่ยนแปลงที่เท่าทันกับพัฒนาการของโลกรอบข้าง ควรบูรณาการมิติการศึกษาเรียนรู้เข้าสู่การทำงานจริง ผสมผสานทั้งความรู้และภูมิปัญญาที่อยู่ในประสบการณ์และการปฏิบัติ (Tacit Knowledge) และความรู้ภายนอกที่ถ่ายทอดและใช้ร่วมกันได้ (Explicit Knowledge) เน้นการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อความเป็นจริงในชีวิตและสามารถสะท้อนกลับสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของทุกคน รวมทั้งพัฒนาการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างกลุ่มก้อนด้วยวิธีการต่างๆ

6.9 สื่อสารแบบสองทางและเน้นความเป็นมนุษย์ เน้นการสื่อสารที่สร้างความเป็นชุมชนอันได้แก่การสื่อสารแบบสองทาง มุ่งความเข้าใจและเข้าถึงความรู้สึกทุกข์สุข ตลอดจนเห็นน้ำใจและความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน มากกว่ามุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้ข่าวสารใส่ชุมชนทางเดียว มีความเรียบง่ายและสร้างความเชื่อมั่นในตนเพื่อการปรับตัวและเลือกสรรความเปลี่ยนแปลงจากโลกรอบข้างอย่างมีเหตุผล พัฒนาความเป็นมิตรกับความรู้เพื่ออยู่ให้ได้ดีกับโลกและสิ่งแวดล้อมที่สร้างขึ้นด้วยวิทยาการและเทคโนโลยีมากมาย รักและศรัทธาความรู้และมีวัฒนธรรมการใช้ความรู้ ให้เป็นความสามารถเลือกสรรความทันสมัยทางวัตถุที่เหมาะสมพอเพียง และมีความสมเหตุผล สะท้อนการใส่ใจทั้งต่อตนเองและส่วนรวม

6.10 ผสมผสานเทคโนโลยีและนวัตกรรมทั้งท้องถิ่นและโลกาภิวัตน์ เน้นการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างผสมผสานโดยมีคน ความเป็นชุมชน และการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนเป็นตัวตั้ง มีความพอดีและพอเพียงทางการจัดการทรัพยากร เสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง สร้างพลังเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน ที่มั่นคงและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองได้อย่างยั่งยืนมากขึ้นเป็นลำดับ

6.11 สิ่งตอบแทนและกำลังใจทางวัตถุมาทีหลัง ความเป็นคนและคุณค่าทางจิตใจมาก่อน ควรเน้นการปฏิบัติที่อยู่กับความเป็นจริง โดยผู้ทำงานแบบอาสาสมัครและเครือข่ายจิตอาสา ควรได้รับสิ่งตอบแทนและกำลังใจทางวัตถุตามสมควร แต่มิใช่เน้นให้เป็นสิ่งจูงใจหรือเป็นสาระสำคัญของการเรียกร้องการมีส่วนร่วม ซึ่งจะทำให้น้ำใจและแรงงานจากการลงมือของผู้มีจิตอาสา ค่อยคุณค่า รวมทั้งเน้นวิธีการให้ซึ่งส่งเสริมการพัฒนาความป็นมนุษย์ เน้นการให้ผ่านความเป็นกลุ่ม มากกว่าผ่าน ตัวบุคคลซึ่งจะก่อให้เกิดความแตกแยกของชาวบ้าน

ในการทำงานแบบจิตอาสา นั้น ผู้ประสานงานและนักพัฒนา ไม่ว่าจะจากองค์กรท้องถิ่นในชุมชนหรือจากภายนอก ไม่ควรมุ่งความสำเร็จในด้านที่เป็นความสำเร็จขององค์กรและความสำเร็จในแง่การเป็นผลงานตนเอง อาจจะทำให้ได้ความสำเร็จในระยะสั้นและคับแคบกว่า ทำให้ชุมชนขาดความไว้วางใจต่อการระดมพลังความร่วมมือ ซึ่งไม่เป็นผลดีในระยะยาวต่อสังคม รวมทั้งอาจทำให้ขาดความประณีตและความละเอียดอ่อนต่อการมุ่งให้สังคมและชุมชนได้สัมผัสกับความสำเร็จร่วมกันและบรรลุความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนร่วมกัน

6.12 มุ่งประสานความร่วมมือสหสาขาและพหุภาคี (Multi Sectoral and Collaborative Management) มุ่งเน้นการดำเนินงาน ที่บูรณาการและนำไปสู่การเกิดการร่วมกันแก้ปัญหาให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันอย่างลงตัวหลายระดับ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่เป็นความร่วมมือกันในระดับที่สูงกว่าจะสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการดำเนินการแยกส่วนเป็นเอกเทศ ขณะเดียวกันก็บรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะด้านของกลุ่มคนที่แตกต่างกันหลากหลายกันไปด้วย

ความจำเป็นต่อการบริหารจัดการชุมชนในปัจจุบัน ต้องเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องหลายภาคี ซึ่งการขับเคลื่อนเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชนเป็นยุทธศาสตร์และนวัตกรรมจัดการชุมชนอย่างหนึ่ง (Community and Civic Innovation) ขณะเดียวกันก็ต้องสามารถประสานประโยชน์ สร้างวัฒนธรรมการปรึกษาหารือและบรรยากาศแวดล้อมที่ส่งเสริมการจัดการเพื่ออยู่ร่วมกัน ซึ่งต้องอาศัยการจัดการให้สอดคล้องกับบริบทและเงื่อนไขแวดล้อมจำเพาะกรณีของท้องถิ่น วิเคราะห์ร่วมกับความเป็นจริงของชุมชน คิดเองและออกแบบให้ยืดหยุ่น รวมทั้งประยุกต์ใช้กลวิธีและแนวดำเนินการต่างๆ ให้สอดคล้องกลมกลืนไปกับสภาพการทำงาน.

เรื่องที่ 11.2.2

ขั้นตอนการวางแผนและดำเนินการพัฒนา เครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน

การวางแผนและดำเนินการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน
ครอบคลุมการดำเนินการที่สำคัญโดยสรุป 5 ขั้นตอน ดังนี้

- (1) การหารือและประเมินความจำเป็นเพื่อบริหารจัดการ
- (2) ขั้นตอนเตรียมการและชักชวนผู้คน
- (3) ขั้นตอนการเรียนรู้และสร้างพลังการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาเครือข่าย
- (4) ขั้นตอนดำเนินการและบริหารจัดการ
- (5) ขั้นตอนประเมินผล สรุปบทเรียน และวางแผนยกระดับ

การดำเนินการขั้นตอนต่างๆ มีรายละเอียดเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่สำคัญ ดังนี้

1. การหารือและประเมินความจำเป็น

ในการจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสา การระดมพลังอาสาสมัคร รวมทั้งการยกระดับการ
จัดการเพื่อพัฒนาความร่วมมือและส่งเสริมบทบาทของกลุ่มอาสาสมัครที่มีอยู่แล้วในชุมชน ให้มี
ส่วนร่วมในการสร้างเสริมสุขภาวะของชุมชน ควรดำเนินการด้วยความจำเป็นหรือการก่อเกิดความ
สนใจร่วมกัน โดยเริ่มจากการหารือและประเมินความจำเป็นให้เห็นแนวโน้มก่อนว่าจะดำเนินไป
อย่างไร

โดยทั่วไปแล้ว การจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน เพื่อ
วัตถุประสงค์การจัดการชุมชนนั้น ควรให้ความสำคัญต่อผู้เกี่ยวข้องกับทุกฝ่ายในชุมชน อีกทั้งควร
ประสานการมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึงทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทว่า เครือข่ายจิตอาสาตามประเด็น
ต่างๆ อาจจะมีแนวดำเนินการและจุดเริ่มต้นต่างกัน แต่ในที่สุดก็จะเชื่อมโยงผู้คนทุกฝ่ายในชุมชน
เหมือนกัน

1.1 *เครือข่ายอาสาสมัครเพื่อร่วมมือกับภาครัฐ* ควรหารือกับผู้รับผิดชอบทางการปฏิบัติ
และผู้นำชุมชน เพื่อเห็นแนวการตัดสินใจว่าจะเริ่มดำเนินการต่อไปอย่างไรหรือไม่ ซึ่งหน่วยงาน
และผู้เกี่ยวข้องอาจไม่ต้องการดำเนินการผ่านเครือข่ายจิตอาสา แต่จะมุ่งดำเนินการผ่านหน่วยงาน
ก็จะสามารถตัดสินใจไม่ดำเนินการได้ หรืออีกทางหนึ่งก็อาจจะเห็นความสำคัญในการสร้าง
โอกาสการพัฒนาศักยภาพการจัดการตนเองให้กับชุมชน ก็จะสามารถถือเป็นเงื่อนไขในการ
ดำเนินการในลำดับต่อไป

1.2 *เครือข่ายจิตอาสาเพื่อริเริ่มจากภาคประชาชน* ควรหารือกับกลุ่มประชาคม และกลุ่ม
ชาวบ้านเองโดยตรง ให้ความสำคัญที่จะถือแนวคิด ข้อเสนอแนะ และความต้องการของกลุ่มเป็น
ตัวตั้ง ซึ่งจะทำให้กลุ่มของชาวบ้านไม่ต้องถูกกรอบปฏิบัติจากภายนอกจำกัดความคิดริเริ่ม
ขณะเดียวกันก็ต้องสื่อสารและประสานการรับรู้หลายๆทางให้กับหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่

1.3 **เครือข่ายจิตอาสาที่มีองค์กรจัดการอยู่ในชุมชน** ควรหารือกับกลุ่มแกนนำหรือผู้นำที่ได้รับมอบหมายที่เป็นทางการ ขณะเดียวกันก็สื่อสารและประสานงานกับหน่วยงานและฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้อง

โดยปรกตินั้น ผู้ประสานงานเครือข่ายจิตอาสา รวมทั้งนักทำงานชุมชน มักหลีกเลี่ยงความลำบากใจที่จะประสานงานกับหน่วยงานและภาคที่เป็นทางการในภายหลัง ดังนั้น จึงมักเน้นการติดต่อประสานงานอย่างเป็นทางการก่อน ซึ่งทำให้กรอบที่คิดล่วงหน้าและข้อเสนอที่ได้นำเสนอไปล่วงหน้ากลายเป็นข้อจำกัดในการทำงานจริง เพราะเมื่อเริ่มดำเนินการจริง เงื่อนไขการปฏิบัติอาจจะแตกต่างออกไปจากที่คาดการณ์ไว้ทั้งหมด

ดังนั้น ในการปฏิบัติจริง เราอาจจะต้องถือเอาภาคปฏิบัติเป็นตัวตั้ง แล้วยอมที่จะเกิดความยุ่งยากในการประสานงานและสื่อสารให้ผู้เกี่ยวข้อง ตลอดจนหน่วยงานในชุมชนท้องถิ่น ให้รับรู้และทราบความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นทางการปฏิบัติในชุมชน ซึ่งในระยะแรกจะเป็นการทำงานที่หนักและเกิดงานสำหรับการสื่อสารเพื่อบริหารจัดการความร่วมมือในชุมชนเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อเริ่มดำเนินการได้จริงแล้ว ยิ่งเวลาผ่านไป ความร่วมมือ ความเข้าใจ และการส่งเสริมเกื้อหนุนกันก็กลับจะตีมากขึ้น และก่อเกิดการติดต่อสื่อสารกันผ่านการทำงานเพิ่มขึ้น ซึ่งจะทำให้ลดงานที่เป็นการติดต่อสื่อสารเพื่อประสานความร่วมมือกันน้อยลง เป็นลำดับ

ในขณะที่การเริ่มต้นจากการได้รับความสะดวกจากหน่วยงานก่อนนั้น ในระยะยาวแล้วกลับจะเกิดความยุ่งยากมากขึ้นและไม่เป็นผลดีต่อความจำเป็นของชุมชนที่ต้องการความสำเร็จทางการปฏิบัติได้จริง

ทั้งนี้ เนื่องจากความร่วมมือและความสะดวกในขั้นเริ่มต้น มิได้เกิดจากการยอมรับและเป็นความสนใจของชุมชน แต่เป็นการให้ความร่วมมือเฉพาะหน้า เมื่อเกิดความคุ้นเคยและสามารถพูดคุยกันได้ ความเป็นทางการที่เป็นกรอบปิดกั้นการแสดงออกแต่เดิมก็จะน้อยลง การแสดงจุดยืน รวมไปถึงจนถึงการมีความต้องการที่แตกต่างกัน ก็จะปรากฏออกมาเพิ่มมากยิ่งขึ้น จึงยังทำงานยากมากขึ้นเป็นลำดับ ผู้ประสานงานและนักจัดการทางสังคมจึงควรเลือกวิธีแรก จากนั้นจึงจะเริ่มเตรียมดำเนินการและชักชวนผู้คนต่อไป

2. **ขั้นเตรียมการและชักชวนผู้คน**

2.1 **การเลือกชุมชนและพื้นที่ดำเนินการ**

การเลือกชุมชนและพื้นที่ดำเนินการ ควรมีหลักการสำคัญคือ

(1) ชุมชนมีความจำเป็นหลากหลายซับซ้อน รวมทั้งมีลักษณะที่จะต้องสามารถบริหารจัดการความเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถ้าหากอาศัยการจัดการให้จากภายนอกก็จะมีข้อจำกัดทั้งด้านกำลังคน ทรัพยากร และความต่อเนื่อง ดังนั้น จึงเหมาะสมต่อการจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสา ให้ชุมชนดำเนินการเพื่อบริหารจัดการชุมชนของตน อย่างมีส่วนร่วม

(2) สามารถเข้าถึงและทำงานร่วมกันได้

(3) หากพื้นที่ดำเนินการมีขนาดกว้างขวาง และความจำเป็นในชุมชนมีอยู่เป็นจำนวนมาก ควรเลือกเพื่อเป็นแหล่งดำเนินการให้เริ่มต้นแบบก่อน จากนั้นจึงจัดการความรู้และจัดการเรียนรู้

เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ ขยายผลสู่ชุมชนอื่นๆจนครอบคลุมพื้นที่เป้าหมายตามที่ต้องการต่อไป เหมือนกับกลวิธีสร้าง ครู ก ครู ข และและการจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนในการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานและการพัฒนา คุณภาพชีวิต ซึ่งประเทศไทยเคยดำเนินการได้ผลเป็นอย่างดีมาแล้ว

1.2 การเข้าสู่ชุมชน

ในเบื้องต้นนั้น จำเป็นต้องค้นหาทีมที่ปรึกษาและกลุ่มผู้ที่จะสามารถเป็นหลักสำหรับดำเนินการต่างๆอีกหลายด้าน รวมทั้งจำเป็นต้องมีข้อมูลจากความเป็นจริงจำนวนหนึ่งสำหรับออกแบบการทำงานแบบเป็นลำดับขั้นที่ละเอียดละน้อย ซึ่งจำเป็นต้องเข้าสู่ชุมชนและรู้จักชุมชนด้วย ตนเองให้ได้เท่าที่โอกาสเงื่อนไขจะเอื้ออำนวย โดยดำเนินการได้หลายแนวทาง ดังนี้

(1) ติดต่อประสานงานด้วยหนังสือที่เป็นทางการ แล้วจึงเข้าสู่ชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานในพื้นที่

(2) จัดทำหนังสือเพื่อประสานงานอย่างเป็นทางการกับหน่วยงานในชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง แล้วเข้าสู่ชุมชนด้วยตนเอง นำส่งหนังสือดังกล่าวพร้อมกับการประสานงานกับผู้เกี่ยวข้องต่างๆด้วยตนเอง

(3) เข้าสู่ชุมชนด้วยตนเอง ผังตัวอยู่กับชุมชนและทำความรู้จักกับผู้คน หน่วยงาน และกลุ่มพลเมืองจิตอาสาสมัครระยะหนึ่ง หรือเข้าสู่ชุมชนเป็นครั้งคราวหลายครั้งแบบไปกลับ กระทั่งได้เรียนรู้ชุมชนด้วยตนเองและได้เครือข่ายบุคคลที่มีความเข้าใจสำหรับประสานงานต่อไปได้จำนวนหนึ่ง แล้วจึงเริ่มออกแบบการประสานงาน และจัดทำหนังสือประสานงานอย่างเป็นทางการต่อไป

(4) แนะนำตนเองกับผู้นำชุมชนหรือผู้ที่ชุมชนให้ความไว้วางใจ แล้วขอความร่วมมือในการนำเข้าสู่ชุมชนตามโอกาสต่างๆทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

(5) ผสมผสานหลายๆแบบ

1.3 การค้นหาและระบุก่อนคนจิตอาสาเพื่อสร้างทีมจัดการเริ่มต้น

จากนั้น จึงเริ่มร่วมกับกลุ่มชาวบ้านเท่าที่เข้าถึงได้ พัฒนาแนวคิดและหลักเกณฑ์ที่พอจะสื่อความเข้าใจกันได้ด้วยการพูดคุย เพื่อค้นหากลุ่มผู้มีจิตอาสาแล้วเริ่มสร้างกลุ่มแกนนำหรือกลุ่มร่วมประสานการจัดการชุมชน สำหรับจัดกระบวนการชุมชน เรียนรู้เพื่อพัฒนาความสามารถคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง ให้เครือข่ายสะท้อนการจัดวางตนเองได้อย่างสอดคล้องกับทักษะและภาวะผู้นำของแต่ละคน ก่อนที่จะเรียนรู้และปรับปรุงแบบทดลองผิดลองถูกด้วยการลงมือในลำดับต่อไป

กลุ่มสำหรับค้นหาเพื่อเป็นแกนหลักในการจัดการเบื้องต้นนี้ ไม่ควรเกิน 30 คน และควรอยู่ระหว่าง 10-25 คน ซึ่งในการจัดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม เป็นที่ยอมรับว่าเป็นขนาดกลุ่มที่มีพลังความเป็นชุมชนอยู่ หากกลุ่มใหญ่เกินไปจะกลายเป็นกลุ่มแบบมวลชน ผู้ร่วมกิจกรรมในโอกาสต่างๆ จะมีระยะห่างต่อกันและสามารถหลุดออกจากความเป็นผู้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์เดียวกันได้อยู่ตลอดเวลา

กลุ่มจิตอาสาที่ร่วมกับชาวบ้านหรือผู้นำชุมชน ค้นหาและเข้าถึงได้นี้ อาจจะมีคุณลักษณะที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขแวดล้อมของชุมชน บางชุมชนอาจจะได้กลุ่มสตรีและผู้อาวุโสเป็นส่วนใหญ่ บางชุมชนอาจจะได้กลุ่มนักพัฒนาเอกชน บางชุมชนอาจได้ อสม และผู้ที่ชุมชนยอมรับให้เป็นผู้นำไปทุกเรื่อง จึงควรพิจารณาไปตามเงื่อนไขของชุมชน ที่สำคัญคือ ควรเน้นผู้ที่มีลักษณะเปิดกว้าง มีท่าทีรับฟังและมุ่งปรึกษาหารือ มีความเป็นธรรมชาติซึ่งจะเหมาะสมกับการทำงานเครือข่ายจิตอาสาซึ่งเน้นความจริงใจต่อกัน

ในการมุ่งจัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ และเน้นวิธีจัดการด้วยวิธีการทางความรู้ ใช้การปรึกษาหารือและตัดสินใจด้วยการเรียนรู้ที่พอเพียง ควรค้นหากลุ่มคนส่วนหนึ่งที่เป็นคนทำงานความรู้ให้กับชาวบ้านได้ เช่น ครูอาจารย์ในสถาบันการศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่น นักพัฒนาชุมชน นักพัฒนาสาธารณสุข หมออนามัย ปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนา รวมทั้งเยาวชนที่กำลังศึกษาและเป็นลูกหลานของชาวบ้านในชุมชน ซึ่งจะเป็นส่วนผสมของทีมที่ทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ทางสังคม ได้ประสบการณ์และเห็นความหลากหลายจากกันและกัน ก่อให้เกิดการพัฒนาและขัดเกลาซึ่งกันและกันอย่างเป็นองค์รวม

กลุ่มเครือข่ายจิตอาสาดังกล่าวนี้ สามารถสร้างพลังการจัดการเครือข่ายจิตอาสาตามแนวที่เหมาะสมแต่ละเงื่อนไข ดังนี้

(1) ใช้การอบรม พัฒนาทักษะอาสาสมัครและการทำงานเครือข่าย พัฒนาบทบาทหน้าที่และจัดตั้งให้เป็นเครือข่ายอาสาสมัครอย่างเป็นทางการ เช่น รูปแบบของการค้นหาและจัดตั้งเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านและเครือข่ายอาสาสมัครต่างๆในชุมชน ซึ่งจะสามารถดำเนินการได้อย่างชัดเจน รวดเร็ว มีความเหมาะสมสำหรับพัฒนาเครือข่ายที่มีภารกิจที่ชัดเจนแน่นอน

(2) จัดการถอดบทเรียนเพื่อประมวลประสบการณ์และวิเคราะห์เครือข่ายการทำงานตามความสนใจที่มีอยู่แล้ว จากนั้นจึงวางแผนบูรณาการความจำเป็นร่วมกันให้ต่อยอดบทเรียนเดิมและเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ชุมชนมีบทบาทอยู่ เพื่อไม่ต้องเริ่มต้นทำจากสิ่งทีหลุดออกจากวิถีชีวิตของตนและไม่เป็นการเพิ่มหมวกเข้าไปอีกใบ ซึ่งจะกระทบทั้งสิ่งที่ชุมชนทำอยู่แต่เดิมและไม่สามารถทุ่มเทให้กับกิจกรรมที่เพิ่มขึ้นใหม่

ในการปฏิบัติจริงนั้น สามารถดำเนินการอย่างได้ผลดีทั้งสองแนวทาง ทว่า แนวทางแรกอาจเหมาะสมสำหรับพัฒนาความร่วมมือของชุมชนมากกว่าจะเป็นการเสริมพลังจิตอาสาหรือการทำงานด้วยน้ำใจต่อส่วนรวมของชาวบ้านให้โดดเด่น ดังนั้น จึงควรเน้นกระบวนการสร้างภาวะผู้นำและพลังปัจเจก ให้เครือข่ายจิตอาสาที่มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้นในภายหลังพร้อมกับลดบทบาทของผู้ประสานงานภายนอกจากการเป็นผู้พาทำ ไปสู่การเป็นผู้สนับสนุนทางวิชาการและร่วมคิดร่วมทำอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่ เหมือนกับเป็นส่วนหนึ่งของผู้ร่วมสร้างความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนเสมอเหมือนกัน

ส่วนในแนวทางที่สอง เน้นกระบวนการทำและเรียนรู้เพื่อยกระดับการจัดการตนเองไปที่ละนิดให้พอเพียงไปกับประสบการณ์และความสามารถลงมือของชุมชน ไม่เน้นการจัดตั้ง

ที่เป็นทางการและผูกติดอยู่กับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่เน้นการสร้างวัฒนธรรมเรียนรู้การปฏิบัติและวัฒนธรรมการทำงานเป็นกลุ่มของชาวบ้าน โดยใช้เวทีประชาคมระดมความคิดและบริหารจัดการภาวะผู้นำของเครือข่ายให้สามารถร่วมปฏิบัติการอย่างผสมผสานกันอย่างยืดหยุ่น

ดังนั้น จึงต้องเน้นทักษะการจัดการทางสังคมด้านต่างๆ ของทีม ที่จำเป็นและสามารถบูรณาการไปกับการลงมือปฏิบัติการชุมชนและเรียนรู้กรแก้ปัญหา ให้เครือข่ายจิตอาสาของชุมชนมีทักษะในการเป็นผู้นำจัดการระดมพลังจิตอาสาของชุมชนได้อยู่ตลอดไปตามความสามารถของแต่ละคน เช่น บางคนอาจจะเก่งปฏิบัติการทางสื่อท้องถิ่น บางคนอาจจะเก่งในการขับเคลื่อนชุมชนโดยจัดกิจกรรมสุขภาพ บางคนอาจจะเก่งปฏิบัติการกับสถานศึกษาและกลุ่มเยาวชน เหล่านี้เป็นต้น

ในแนวทางที่สองจึงเป็นการเรียนรู้และพัฒนาเครือข่ายพลเมืองจิตอาสาไปกับการแก้ปัญหาจริงของชุมชน โดยผู้ประสานงานไม่ต้องไปแทรกแซงกระบวนการทางการปฏิบัติในวิถีชีวิตของชุมชน ทว่า มุ่งบูรณาการเนื้อหาการทำงานอย่างรอบด้านทั้งประเด็นของชุมชนเองและประเด็นความจำเป็นจากภายนอก ฝ่ายการจัดการถอดบทเรียนและเพิ่มพูนประสบการณ์อยู่เสมอ

ขณะเดียวกันแทนการจัดตั้งเป็นอาสาสมัครอย่างตายตัว ก็เสริมพลังการจัดการด้วยตนเองให้ชาวบ้านสามารถใช้พลังจิตอาสาตนเองได้อย่างยืดหยุ่น โดยเน้นการจัดการซึ่งปฏิรูปโครงสร้างทางอำนาจและการพึ่งพิงอำนาจไว้ตัวภายนอก ให้เป็นการพึ่งพิงการจัดการตนเองได้มากขึ้น ทักษะการจัดการที่สำคัญเพื่อเครือข่ายจิตอาสาในชุมชน ที่ควรสนับสนุนทางวิชาการในภายหลังให้แก่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง ดังรายละเอียดใน 2.3(3)

2. ขั้นการเรียนรู้และสร้างพลังการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาเครือข่าย

แนวทางหนึ่งสำหรับส่งเสริมพลังเครือข่ายจิตอาสาได้ดีก็คือ การจัดการกระบวนการเรียนรู้กันและกันของชุมชนให้มากที่สุดแล้วพัฒนาวิธีจัดการตนเองให้สะท้อนการเห็นความเป็นชุมชนของกลุ่มและเห็นความเหมาะสมในการจัดวางตนเอง ซึ่งเรียกว่าการขับเคลื่อนวิธีจัดการตนเองด้วยวิถีชุมชน (Self-Organizing Community) หรือมีความเป็นองค์กรจัดการอย่างไม่เป็นทางการด้วยและมีความเป็นชุมชนเพื่ออยู่ร่วมกันด้วย เหมาะสมสำหรับนักวิชาการและนักพัฒนาแนวประชาสังคม โดยใช้วิธีการทางความรู้ขับเคลื่อนปฏิบัติการชุมชน ดังนี้

2.1 การเรียนรู้ตนเองและพัฒนาภาวะผู้นำกลุ่ม จัดเวทีเรียนรู้ตนเอง ให้เห็นศักยภาพตนเองและทุนทางสังคมทุกด้านของเครือข่ายปัจเจกที่ได้ถักทอมาสู่เวที ซึ่งด้านหนึ่งนั้น จัดว่าเป็นการพัฒนาตนเองของปัจเจกทุกคน ให้เป็นเครื่องมือเรียนรู้และจัดการความรู้ที่ดีที่สุดสำหรับสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนตนเองนั่นเอง

กระบวนการดังกล่าว จะทำให้ได้เครือข่ายจิตอาสาและทีมเรียนรู้ เพื่อปรึกษาหารือและวางแผนปฏิบัติการเป็นเครือข่ายจัดการความจำเป็นของชุมชน ที่ชุมชนจะมีส่วนร่วมด้วยตนเองได้ต่อไป ภายหลังจากการให้ประสบการณ์ทางสังคมเกี่ยวกับชุมชนตนเองก่อนผ่านการเรียนรู้และสร้างความรู้ชุมชน ด้วยวิธีการที่ชาวบ้านทำได้ด้วยตนเอง

2.2 การเรียนรู้และสร้างความรู้ชุมชน

พัฒนาศักยภาพเครือข่ายและให้ประสบการณ์ตรงชุดหนึ่งเกี่ยวกับสังคมและชุมชน ด้วยการเรียนรู้และสร้างความรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับชุมชน ซึ่งนับสำคัญมิใช่ตัวความรู้ ทว่าเป็นพลัง การตัดสินใจด้วยตนเอง จากความรู้และความเข้าใจที่ได้มาด้วยตนเอง ซึ่งเป็นพลังความรู้และความสามารถทางการเห็นที่สร้างขึ้นภายในตัวเองของแต่ละคน (Empowerment Learning) มีความสำคัญต่อความสามารถนำการปฏิบัติตนเอง พร้อมกับเกิดประสบการณ์ทางสังคมร่วมกันผ่าน วัชจัดการความรู้ ซึ่งช่วยให้กลุ่มปัจเจกจิตอาสาที่มียืนหรือรอบอ้างอิงเกี่ยวกับชุมชนเพื่อใช้ ชั่วคราวชุดหนึ่งก่อน (Common Ground) สำหรับทำงานร่วมกันอย่างค่อยเป็นค่อยไป

การเรียนรู้และสร้างความรู้ชุมชน ควรดำเนินการให้ปัจเจกและชุมชนใช้พื้นฐานของ ตนเองได้มากที่สุด เน้นการเดินดู เดินสำรวจ พูดคุย วาดภาพ วาดแผนที่ ถ่ายภาพและเล่าเรื่อง ด้วยตนเอง ประชุมกลุ่ม สนทนาเรียนรู้ประวัติศาสตร์คำบอกเล่าของผู้คน ช่วยกันเก็บรวบรวม ข้อมูลแบบเป็นกลุ่ม รวมทั้งทำวิจัยสร้างความรู้เป็นกลุ่ม เหล่านี้เป็นต้น ดำเนินการให้เสร็จในช่วง เวลาสั้นๆ ภายในครึ่งวัน หรือ 1 วันแล้วใช้วางแผนต่อ รวมทั้งทำได้อยู่เป็นประจำ

การเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนและเห็นสิ่งต่างๆด้วยกัน จะเป็นการปรับการรับรู้และทำให้ ทุกคนเข้าถึงความรู้ที่ร่วมกันต่างๆที่ไม่สามารถสื่อสารและถ่ายทอดกันได้ด้วยภาษาถ้อยคำ ก่อให้เกิดความเป็นชุมชนทางความรู้และการมีจินตภาพเกี่ยวกับตนเอง ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐาน สำหรับการวางแผนและปฏิบัติการเครือข่ายจิตอาสาของชุมชนต่อไป

2.3 การวิเคราะห์และร่วมสร้างแผนปฏิบัติการเครือข่าย

จากนั้น จัดกระบวนการให้เครือข่ายได้ปรึกษาหารือเกี่ยวกับชุมชนด้วยความรู้และการ จัดการความรู้ที่ดำเนินการได้ ซึ่งอาจประยุกต์ใช้วิธีการต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกให้ชุมชน สามารถระดมความคิดและทำงานเป็นกลุ่ม เช่น วิธีพัฒนาแผนแม่บทชุมชนด้วยกระบวนการ AIC (AIC : Appretiation / Influence / Controle)

- 2.3.1 วิเคราะห์ศักยภาพ ปุ่มชุมชน และทุนทางสังคมของชุมชน ให้เห็นความชื่นชม จุดแข็ง ความภูมิใจ
- 2.3.2 วิเคราะห์โอกาสการพัฒนาและร่วมสร้างภาพอนาคตความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน
- 2.3.3 ค้นหายุทธศาสตร์และวิธีร่วมกันเป็นเครือข่ายจิตอาสา สร้างสิ่งที่จะทำให้ชุมชนมี ความอยู่เย็นเป็นสุข ก่อเกิดสังคมเข้มแข็งในชุมชน
- 2.3.4 กระจายการวางแผนตามประเด็นยุทธศาสตร์ที่สนใจและพอจะริเริ่มลงมือปฏิบัติได้ อย่างค่อยเป็นค่อยไป

2. ขั้นตอนการและบริหารจัดการ

2.1 การจัดการทรัพยากร ใช้แผนจัดการเครือข่ายจิตอาสาที่พัฒนาขึ้นเป็นแนวจัดการ สนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็น เช่น งบประมาณ การจัดทีมสนับสนุน ที่ปรึกษา วัสดุอุปกรณ์ รวมไปถึงจนถึงประสานงานกับแหล่งสนับสนุนที่จำเป็นและสามารถดำเนินการได้ เช่น เชื่อมโยงกับ องค์กรท้องถิ่น หรือแหล่งสนับสนุนภาครัฐ ตลอดจนกองทุนต่างๆที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการ จัดการเพื่อสุขภาพของชุมชน

2.2 การดำเนินการ ดำเนินการต่างๆ ตามแผนปฏิบัติการที่ออกแบบเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันหลายด้าน ซึ่งกลุ่มที่เป็นแกนนำเครือข่าย จะสามารถจัดทีมปฏิบัติการของตนเองได้ด้วย ดังนั้นจึงก่อให้เกิดการจัดการเป็นเครือข่ายหลายชั้น โดยมีเวทีจัดการกลุ่มตรงกลางเป็นองค์กรจัดการอย่างเป็นพลวัตร

2.3 การสนับสนุนและการส่งเสริมพลังการปฏิบัติ การบริหารจัดการระหว่างดำเนินการ จะเป็นการมุ่งจัดกระบวนการสนับสนุนและเสริมพลังการปฏิบัติ ผู้ประสานงาน นักจัดการทางสังคม และผู้จัดการพัฒนาเครือข่ายจิตอาสา จะมีบทบาทเป็นผู้เกื้อหนุนเชิงกระบวนการ (FA : Facilitator) บริหารจัดการทางความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างพลังปฏิบัติการเครือข่ายในลักษณะต่างๆ

- (1) การพบปะเชื่อมโยงแบบสร้างพลัง
- (2) การถอดบทเรียน สร้างความรู้จากประสบการณ์ และวางแผนยกระดับ
- (3) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาการเรียนรู้ของเครือข่าย
 - 3.1 การสื่อสารและการจัดการเรียนรู้เป็นกลุ่ม
 - 3.2 การถอดบทเรียน สร้างความรู้จากประสบการณ์ และวางแผนยกระดับ
 - 3.3 การพัฒนาภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณ
 - 3.4 การจัดกระบวนการเวทีเพื่อวางแผนและปฏิบัติการชุมชน
 - 3.5 การจัดกลุ่มพูดคุยและปรึกษาหารือ และอื่นๆ ตามความต้องการของชุมชน

3. ขั้นการประเมินผล สรุปบทเรียน และวางแผนยกระดับ

3.1 การประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม ดำเนินการประเมินผลเพื่อถอดบทเรียนและสร้างกระบวนการเรียนรู้ตนเองอย่างเป็นระบบ ร่วมกันพัฒนาแนวคิด สิ่งที่ต้องการเห็น ตัวบ่งชี้และเครื่องมือการประเมินที่ทุกคนจะสามารถเป็นผู้ประเมินตนเองได้ด้วย

ทั้งนี้ ควรเริ่มจากง่ายๆและพัฒนาทักษะของชุมชน ยกกระดับความสามารถไปเป็นลำดับ รวมทั้งควรพัฒนาเทคนิควิธีการเรียนรู้ที่ชุมชนจะสามารถใช้ภูมิปัญญาและการจัดการของตนเองได้มากที่สุด

3.2 พัฒนาแนวนโยบายและสื่อสารเรียนรู้สาธารณะ

จัดเวทีพัฒนาแนวนโยบายสาธารณะ เพื่อเป็นการจัดการความรู้จากประสบการณ์ แปรบทเรียนและจิตสำนึกสาธารณะที่เครือข่ายจิตอาสาร่วมกันสร้างขึ้นจากการปฏิบัติ ไปสู่การสร้างกรอบการจัดการชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เช่น ผลักดันไปสู่แนวนโยบายสาธารณะท้องถิ่นขององค์กรท้องถิ่นระดับต่างๆ นำเสนอสู่แนวนโยบายเพื่อการสนับสนุนชุมชนของหน่วยงานและภาครัฐในท้องถิ่น เหล่านี้เป็นต้น

3.3 การวางแผนต่อเนื่อง จัดกระบวนการถอดบทเรียน และเข้าสู่วงจรการทำแผนแม่บทชุมชน ยกระดับปฏิบัติการเครือข่ายจิตอาสา ดำเนินการเป็นวงจรให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน ทำให้ชุมชนมีกลไกจัดการความจำเป็นของตนเองและเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ด้วยพลังเครือข่ายจิตอาสาและสังคมเข้มแข็งในชุมชน